

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKONOMİK GELİŞME SÜRECİ VE TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTESİ

Harun DOĞAN

✓

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

ESKİŞEHİR 1988

İ Ç İ N D E K İ L E R

Sayfa No:

G İ R İ Ő	1
-----------------	---

B i r i n c i B ö l ü m

KONVERTİBİLİTE VE KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞİN ÖN KOŞULLARI

I. KONVERTİBİLİTENİN İÇERİĞİ, ANLAMI VE ÇEŞİTLERİ	3
A- KONVERTİBİLİTENİN İÇERİĞİ	3
B- KONVERTİBİLİTENİN ANLAMI	4
C- KONVERTİBİLİTENİN ÇEŞİTLERİ	6
1- Tam Konvertibilite	6
2- Sınırlı Konvertibilite	8
a- Döviz İşlemlerinin Niteliğine Ait Sınırlama	8
b- Gerçek ve Tüzel Kişilerin Yerleşme Niteliğine Ait Sınırlama	9
aa- Yerleşik Olmayan Kişilere Ait Konvertibilite	9

bb- Yerleşik Kişilere Ait Konvertibilite	10
c- Konvertibilitenin Bölgesel Sınırlandırılması	11
d- Konvertibilitenin İdari Yönden Sınırlandırılması	12
II. BATI AVRUPA'DA KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞ	13
A- İNGİLTERE'DE KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ	15
B- FRANSA'DA KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ	16
C- ALMANYA'DA KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ	17
III. KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞİN ÖN KOŞULLARI	19
A- İÇ EKONOMİ POLİTİKASINA AİT KOŞULLAR	20
1- İç Ekonomik Denge ve Fiyat İstikrarı	20
a- İç Ekonomik Dengenin Sağlanması	20
b- Fiyat İstikrarının Sağlanması	23
2- Para ve Sermaye Piyasalarının Geliştirilmesinin Sağlanması	25
B- DIŞ EKONOMİ VE DIŞA AÇILMA İLE İLGİLİ KOŞULLAR	26
1- Dış Ticaret veya Cari İşlemler Dengesinin Sağlanması ve Dış Ticaretin Liberyasyonunun Genişletilmesi	26
a- Dış Ticaret veya Cari İşlemler Dengesinin Sağlanması	26

b- Dış Ticaretin Liberasyonunun Geniş- letilmesi	27
2- Döviz Rezervleri Düzeyinin Yeterlili- ğinin Sağlanması	28
C- GERÇEKÇİ DÖVİZ KURU UYGULAMASI VE SERBEST DÖVİZ PİYASASININ OLUŞTURULMASI	30
1- Gerçekçi Döviz Kuru Uygulaması	30
2- Kambiyo Piyasasının Oluşturulmasının Sağlanması	32

İ k i n c i B ö l ü m

TÜRKİYE'DE İSTİKRAR PROGRAMLARI VE 24 OCAK 1980 LIBERAL EKONOMİ POLİTİKALARI IŞIĞINDA TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTESİ

I. 24 OCAK 1980 ÖNCESİ İSTİKRAR PROGRAMLARI	36
A- 7 EYLÜL 1946 DEVALÜASYONU	36
B- 4 AĞUSTOS 1958 İSTİKRAR PROGRAMI	38
C- 10 AĞUSTOS 1970 İSTİKRAR PROGRAMI	41
D- 24 OCAK 1980 ÖNCESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİ- NİN DURUMU	42
II. 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI VE TÜRKİYE'DE KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞ DENEMELERİ ...	44
A- KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ AÇISINDAN İÇ EKO- NOMİK BÜYÜKLÜKLERİN İNCELENMESİ	46
1- İç Ekonomik Denge ve Fiyat İstikrarı ..	46
2- Ekonomik Büyüme ve Fiyat İstikrarı	51
3- Para ve Sermaye Piyasaları	54

E- 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DIŞ TİCARETİ VE KAMBIYO PİYASASININ KONVERTİBİLİTE AÇISINDAN İNCELENMESİ	57
1- Dış Ticaret veya Cari İşlemler Dengesi.	57
2- Gerçekçi Döviz Kuru ve Kambiyo Politikası	65
3- Fiyatlarla Döviz Kurları Arasındaki İlişki	67
S O N U Ç	84
Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R	i-iv

G İ R İ Ő

Uluslararası ticaretin ve ödemelerin yapılmasında kullanılan paraların sahibi olan ülkelerin dünya ekonomisinde önemli bazı ekonomik niteliklere sahip oldukları bir gerçektir.

Sanayileşmiş veya petrol ihracatçısı sıfatları yanında, ileri teknolojilerle dünya pazarlarına mal ve hizmetler arz eden ülkelerin, paralarının konvertibl olması hiç şüphesiz ekonomik yapılarının bir fonksiyonudur.

Ayrıca, ulusal bir paranın, onu çıkaran milletin veya hükümetin "ben paranın konvertibilitesini ilan ettim" demesiyle konvertibl bir para niteliğini kazanmayacağını veya konvertibl bir para özelliğine ulaşsa bile bazı ekonomik şartların sürekliliği olmadan, bunu sağlıklı ve uzun bir süre sürdüremeyeceğini de burada belirtmek isteriz.

Bir milli paranın konvertibl bir para olabilmesi için, onu çıkaran ülkenin, dünya ekonomisinde belirli bir önemi olması veya en azından dünya pazarına, düzenli ve sağlıklı olarak mal ve hizmet arzında bulunuyor olması yanında, iç ekonomik yapısının da istikrarlı bir görünüm arzemesi gereği mantıklı bir yaklaşım olsa gerek. Bu itibarla, bir ülke parasının konvertibl bir para olabilmesi için, o ülkenin iç ve dış ekonomik şartlar olmak üzere birbirleriyle bağlantılı bazı

yapı elemanlarına ve yine bazı kurumsal oluşumların gerçekleşmiş bulunmasına ulaşmış bir ekonomik tablo göstermesi gerektiği kanısındayız.

Yukarıda kısaca özetlenmeye çalışılan nitelikler göz önünde tutularak, bu çalışmada esas itibariyle konvertibilitenin teorik temelleri üzerinde durularak, 1980'li yıllardaki Türkiye Ekonomisi, Türk Lirasının konvertibilitesi açısından değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Birinci Bölüm, ana konunun daha iyi anlaşılıp değerlendirilmesi için, konvertibilite kavramının teorik temellerinin ve bazı Batı Avrupa ülkelerindeki uygulama şekillerinin ortaya konulmaya çalışıldığı bölümdür.

İkinci Bölümde, Türkiye Ekonomisinin daha önce geçirmiş olduğu istikrar tedbirleri özetlenmeye çalışılarak, o dönemlerdeki ithal ikamesi sanayileşme yapısının belirli zamanlarda tıkanma durumuna gelmesiyle, geçici olarak alınan istikrar tedbirleriyle, Türkiye'nin dış ekonomik ilişkilerinde ilk defa bir strateji değişikliğine gidişi olarak nitelenen 24 Ocak Kararları ve daha sonra bu kararların devamı niteliğinde alınan kararlar manzumesinin Türk Lirasının konvertibilitesi açısından incelenmeye çalışılarak, Türk Lirasının Konvertibilitesiyle ilgili sorunlar ortaya konulmak istenmiştir.

Böylece, anlamı, çeşitleri ve teorik temelleri açıklanmaya çalışılan konvertibilite kavramı, Türk Lirasının konvertibilitesi açısından bugünkü Türkiye Ekonomisinin şartları incelenmeye çalışılarak, 24 Ocak Kararlarının, önceki istikrar tedbirleriyle olan farklılığı ve yeni ekonomik anlayışla bir bütün halinde ortaya konularak, Türk Lirasının Konvertibilitesi Sorunu tartışılmak istenmiştir.

B i r i n c i B ö l ü m

KONVERTİBİLİTE VE KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞİN ÖN KOŞULLARI

I. KONVERTİBİLİTENİN İÇERİĞİ, ANLAMI VE ÇEŞİTLERİ

A- KONVERTİBİLİTENİN İÇERİĞİ

Ulusal veya uluslararası para sisteminin özelliklerine göre bir paranın diğer bir ülke parası ile değiştirilmesi veya kağıt para ve banknotun altınla değiştirilmesi anlamında kullanılan KONVERTİBİLİTE, uluslararası ödemeler sisteminin en önemli niteliğini yansıtan bir kavramdır. Gerek XIX. yüzyıldaki altın para sisteminin, gerekse 1920'li yılların yarısına kadar uygulanmış olan altın standart sisteminin büyük ölçüde esnek ve uluslararası ödemelerde geniş ölçüde uyum sağlayan ve aynı zamanda konvertibilitiyi içeren bir sistem olduğunu söyleyebiliriz (1).

Bretton Woods sistemi dünya ticaretinin genişlemesinin başlıca şartı olarak, dünya ülkelerinin paralarının ser-

(1) İzzet AYDIN, 1980'li YILLARDA TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTESİ, İTO. Ya.No.1984-12, İSTANBUL, 1984, s.4.

bestçe konvertibilitesini öngörmüştür. Bunu başarabilmek için ise, ülkelerin IMF'nin anlaşma maddelerindeki yükümlülükleri kabul etmeleri gerekmektedir. IMF'nin VIII. maddesindeki yükümlülükler şunlardır; hiçbir üye ülke, fonun onayı olmaksızın cari işlemler üzerine kısıtlamalar koyamaz. Her bir üye, diğer üye tarafından tutulan kendi para balanslarını satın almayı talep ettiğinde, diğer ülke tarafından satın alınacak olan para balansları yalnızca cari işlem kalemleri sonucunda elde edilmiş olmalıdır. Bu paraların diğer konvertibl paralara dönüşümlerine, yine cari işlemler için yapılan ödemelerde kullanılması şartıyla izin verilmiş, sermaye hareketleri konvertibilitenin dışında tutulmuştur (2).

B- KONVERTİBİLİTENİN ANLAMI

Konvertibilite teriminin anlamı uygulanan para sisteminin içeriğine göre değişebilir. Altın para-altın sikke sisteminde konvertibilite altın sikke miktarını temsil eden banknotların altınla değiştirilmesi anlamındadır. Uluslararası ticaretin varlık ve gelişmesi çoğunlukla ulusal paraların birbirlerine ve aynı zamanda uluslararası ödeme araçlarına çevrilebilmesine bağlıdır. Ulusal paraların bu tür çevrilebilme serbestisine sözlük anlamında konvertibilite denir (3). Ekonomik gelişmelerin sonucunda konvertibilite, altının konvertibilitesinden ulusal paralar konvertibilitesine doğru gelişmiştir.

-
- (2) Ronald I MCKINNON, Money in International Exchange, The Convertibl Currency System, Third Printing, Oxford University, Oxford, 1979, s.4.
- (3) Kadir D.ŞATIROĞLU, "KONVERTİBİLİTE VE TÜRK EKONOMİSİ AÇISINDAN BİR İRDELEME", Prof. Aziz KÖKLÜ'NÜN ANISINA ARMAĞAN, Ank.Ü. S.B.F. Ya.No.535, Ankara, 1984, s.421.

Burada konvertibilitenin daha teknik ve etraflı bir tanımını verecek olursak, "ekonomik bakış açısından bir para, işlemcilerin amaçlarına (cari-sermaye) veya yerleşim yerlerine (yerleşikler-yerleşik olmayanlar) bakılmaksızın cari fiyatta serbestçe alınıp satılabiliyorsa konvertibl'dir." Ayrıca ülkeler IMF'nin anlaşma maddelerindeki yükümlülükleri kabul ettikleri zaman bu ülkelerin paraları konvertibl sayılmaktadır (4). 1944'de Bretton Woods'da belirtilen yükümlülükleri yerine getiren Batı Avrupa ülkeleri 1958 de konvertibiliteyi uygulamaya başladılar. Ancak Bretton Woods konvertibilitesi, konvertibilitenin ekonomik tanımına tümüyle uymamaktadır. Çünkü cari işlemler için konvertibiliteyi kapsamaktadır. Bu nedenle Bretton Woods konvertibilitesi literatürde cari işlemler konvertibilitesi olarak da adlandırılmaktadır.(5).

Cari işlemler konvertibilitesi, "Eğer, özel olarak kısıtlamaya konu olmayan yabancı mal ve hizmetleri satın almaya istekli olan yerleşiklerin, normal ticari kredilerin dahil olduğu tüm işlemleri kapsayan yabancı para ihtiyaçları için, ulusal parayı tek bir kurda serbest olarak satabiliyorlarsa ve aynı zamanda yerleşik olmayanlar (yabancılar) cari işlemlerden doğan ulusal para balanslarını aynı döviz kurunda satabiliyor veya cari iç fiyatlardan ulusal malları serbest olarak satın alabiliyorlarsa oluşur"(6).

(4) Gelbert P. WELBERT, International Monetary Reform and The Developing Countries, The Rule of Law Problem, Columbia University, New York, 1975, s.85.

(5) KINNON, a.g.e., s.5.

(6) KINNON, a.g.e., s.6.

Literatürde, Konvertibilite Kavramı, iç ve dış konvertibilite olarak da kullanılmaktadır. "... eğer, bir paranın yabancılar tarafından edinilmiş tüm tasarruf biçimleri, resmi marjlar içindeki döviz kurunda herhangi bir yabancı paraya serbestçe dönüştürülebiliyorsa, bu para dış konvertibiliteye sahip demektir. Diğer taraftan, ülke sakinlerinin yabancılarla yapmaya yetkilendirildikleri tüm işlemler (cari-sermaye) sonucu doğan ödemeler, sakinlerin döviz piyasalarından satınalabildikleri dış konvertibiliteye sahip herhangi bir parayla yapılabilir. İç konvertibilite ise, herhangi bir parayı elde etmek, tasarruf etmek veya herhangi bir amaçla herhangi bir yabancıya transfer etme konusunda ülke sakinleri üzerinde kısıtlamalar yoksa oluşur. Bu nedenle, dış konvertibilite yalnızca kısmi konvertibiliteye karşılık gelir, oysa tam konvertibilite iç ve dış konvertibilitenin ikisini de kapsar" (7).

C- KONVERTİBİLİTENİN ÇEŞİTLERİ

Yukarıda içeriğini ve anlamını açıklamaya çalıştığımız konvertibilite kavramı uygulamada çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır. Bu da konvertibilitenin çeşitli şekiller adı altında anılmasına yol açmıştır. Bu başlık altında konvertibilite çeşitleri, işte bu noktadan ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1- Tam Konvertibilite

Konvertibilitenin başlangıcında, ya da oluşumunun temelinde ulusal paraların altına çevrilebilmesi serbestisi vardır. Bu noktadan olmak üzere, eğer herhangi bir gerçek

(7) WELBERT, a.g.e., s.86.

ya da tüzel kişi elinde bulundurduğu herhangi bir ulusal parayı belirli ve sabit bir oran üzerinden sınırsız miktarlarda -herhangi bir otoritenin müdahalesi olmadan- altına çevirebiliyor ve söz konusu kişinin ikameti ve amacı dikkate alınmıyorsa bu taktirde mutlak ve geniş anlamda konvertibilite uygulaması var demektir (8). Günümüzde artık altına konvertibl bir para bulunmadığı gerçeğiyle, tanımını şu şekilde yapmanız daha uygun olacaktır. Eğer bir ulusal para karşılığında dileyen herkes dilediği amaç için ve dilediği miktarda yabancı para satın alabiliyorsa ve söz konusu kişinin bu işleminde ikamet ve amacına bakılmıyorsa, bu taktirde mutlak anlamda konvertibilite uygulamasından söz edebiliriz (9). Tam veya sınırsız konvertibiliteye başka bir tanım vermek istersek, "bir ülkedeki yerleşik ve yerleşik olmayan gerçek kişilerin, o ülkenin parası veya diğer yabancı paralar ile olan alacaklarını hangi sebeple olursa olsun serbestçe elde etmesi, diğer yabancı paralar ile değiştirmesi ve transfer edebilmesi" (10) olarak da tanımlayabiliriz.

Yukarıdaki her üç tanımın da anlatmaya çalıştığı şeyin tam veya mutlak konvertibilite olduğu herhalde açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ne var ki günümüzde hükümetler paranın bu mutlak veya tam konvertibilitesi üzerine çeşitli sınırlamalar koymaktadır (11), böylece değişik ölçülerde sınırlı konvertibilite sistemleri ortaya çıkmaktadır. Tam veya

(8) ŞATIROĞLU, a.g.e., s.422.

(9) Halil SEYİDOĞLU, ULUSLARARASI İKTİSAT, Teori Politika ve Uygulama, Ankara, 1982, s.336.

(10) AYDIN, a.g.e., s.9.

(11) İlhan ULUDAĞ, ULUSLARARASI PARA SORUNLARI, İ.İ.T.İ.A. Nihad Sayar ve Yayın ve Yardım Vakfı, Ya.No.331-564, İstanbul, 1980, s.44.

mutlak konvertibiliteye uygulamada rastlanmadığı ve bugün dünyada uygulanmakta olan sistemin kısmi konvertibilite sistemi olduğunu söyleyebiliriz.

2- Sınırlı Konvertibilite

Tam veya mutlak konvertibiliteyi sınırlandıran nedenlere göre başlıca dört çeşit sınırlı konvertibiliteden söz edebiliriz. Bu sınırlandırmalar;

- a- Döviz işlemlerinin niteliği
- b- Gerçek ve tüzel kişilerin yerleşme durumu
- c- Konvertibilitenin bölgesel sınırlaması
- d- İdari yönden konvertibilitenin sınırlandırılması

şeklinde olabilir.

a- Döviz İşlemlerinin Niteliğine Ait Sınırlama

Konvertibilitenin sınırlandırılmasında genel olarak kabul edilen ilk sınırlayıcı faktör, uluslararası sermaye hareketleri serbestisinin konvertibilitenin dışında bırakılmasıdır (12). Konvertibilite sadece uluslararası cari işlemlerle ilgili döviz ödeme ve transferleri için söz konusu olmaktadır (13). Bu şekildeki konvertibilite, ülke sakinleri ve/veya sakin olmayanlar için ülke parasıyla sattıkları herhangi bir mal veya hizmetin karşılığında yabancı ülkelere satın alacakları mal ve hizmetin karşılığını ödemek, sakin olmayanlar için ise, ülkeye sattıkları mal ve hizmet alacaklarının ülke dışına çıkarılması olarak tanımlanabilir (14).

(12) ULUDAĞ, a.g.e., s.41.

(13) M.İlker PARASIZ, ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ KURAM MEKANİZMA TARİHÇE POLİTİKA, Bursa İ.T.İ.A. Ya.No.38, Bursa, 1980, s.139.

(14) ŞATIROĞLU, a.g.m., s.424.

Burada, cari işlemler konvertibilitesini belirginleştirmek için hangi kalemlerin cari işlemlere dahil olduğu sorusu sorulabilir. IMF'nin statüsüne göre,

- i- Dış ticaretten doğan bütün ödemeler
- ii- İthalat ve ihracat
- iii- Hizmetler
- iv- Bankacılık olayları ve kısa vadeli normal banka kredileri
- v- Aile efradı için gönderilecek mutedil ölçüdeki dövizlere ait ödemeler (15), cari işlemleri oluşturmaktadır. Söz konusu işlemler üzerinde herhangi bir sınırlama konulmaması halinde o ülkenin parası, IMF konvertibilite kistasına uygun sayılmaktadır.

b- Gerçek ve Tüzel Kişilerin Yerleşme Niteliğine Ait Sınırlama

Tam konvertibiliteyi sınırlandıran bir başka faktör, konvertibilite hakkının, gerçek ve tüzel kişilerin yerleşme niteliğine göre olmasıdır.

aa- Yerleşik Olmayan Kişilere Ait Konvertibilite

Bir ülke, parasının konvertibilitesini yalnızca, o ülkede yerleşmemiş gerçek ve tüzel kişilerin yaptıkları cari işlemler için sağlayabilir. Sakin olmayanlar o ülkeden cari işlemler nedeni ile olan alacaklarını, diğer ülkelerin paralarına aynı nitelikteki cari işlemlerle ilgili olmak şartı ile serbestçe çevirebilirler.

(15) Gül Günver TURAN, ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ Dünü ve Bugünü, TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, Ankara, 1980, s.108.

Yerleşik olmayan kişilere konvertibilite hakkının tanınması çok taraflı ticaret ve ödeme sistemine geçişin en önemli aşaması olarak değerlendirilebilir. Yerleşik kişilere cari işlemlerde konvertibilite sağlanmaması ise, o ülke ithalatçularının ucuz piyasa seçimi olanağını engeller. Bu nedenle yerleşik olmayan kişilere konvertibilite hakkı sağlandığı zaman yerleşik kişiler için de en azından ihracat ve ithalat işlemleri için konvertibilite hakkının sağlanmış olması gerekir.

bb- Yerleşik Kişilere Ait Konvertibilite

Bu tür konvertibilite bir ülkede yerleşik gerçek ve tüzel kişilerin gerek cari işlemler ve gerekse sermaye hareketleri nedeni ile serbestçe döviz elde etmeleri ve bunları dış ödeme ve transferlerinde serbestçe istediği ülkede kullanabilme hakkına sahip olmaları şeklinde tanımlanabilir (16).

Paranın konvertibilitesi, genellikle hem yerleşik olmayan ve hem de yerleşik kişileri kapsar. IMF statüsünde (Md.VIII) konvertibilitenin yerleşik ve yerleşik olmayan kişiler olarak ayırımı söz konusu değildir. IMF anlaşmasında arzu edilen ve öngörülen konvertibilite, işlem ve şahıs ayırımı içermeyen tam konvertibilite sistemiydi. Buna rağmen anlaşma hükümlerince parası konvertibl kabul edilen bir ülkenin cari işlemler ile ilgili ödeme ve transferlerinde mevcut sınırlamaları geçici olarak koruyabileceğini, ayrıca yeni sınırlamalar dahi koyabileceğini öngörmektedir (17). Ancak üyelerin her yıl bu konuda IMF'ye danışması ve bu sınır-

(16) AYDIN, a.g.e., s.13.

(17) TURAN, a.g.e., s.109-110.

Paraların zamanla kaldırılması da benimsenmiştir.

c- Konvertibilitenin Bölgesel Sınırlandırılması

Konvertibiliteyi sınırlandıran diğer bir faktör konvertibilite hakkının uygulanmasının ülkesel veya coğrafi bölgesel olarak belirlenmesidir. Bu tür konvertibilite şekline geçmişte uygulanmış olan Sterlin, Fransız Frangı sahalarını, Dolar bölgesini ve Ruble bölgesini örnek olarak verebiliriz.

1931'de İngiltere Sterling'i devalüe ettikten sonra 17 ülke paralarını sterlinge göre stabilize ederek bir sterling bölgesi meydana getirdiler. Sterling bölgesini meydana getiren ülkelerle İngiltere arasında büyük oranda bir ticari ilişki mevcut olup, bu ülkelerin ihraç ettiği malların % 50'sinden fazlasını İngiltere alıyordu. Ayrıca bu ülkelerin çoğunun sterlinge ödenecek uzun vadeli borçları mevcuttu (18).

Bölgesel konvertibilitenin oluşturulabilmesi için bölge ülkelerinin birbirlerine güçlü bir şekilde güvenlerinin bulunması ve birbirlerine büyük oranda kredi açmayı kabul etmeleri gerekir. Ayrıca bölgesel konvertibiliteye gidecek ülkelerin birbirleri karşısındaki ödemeler bilançosu dengesizliklerinin, oluşumu engelleyecek düzeyde bulunmaması gerekir (19).

IMF anlaşmasının VIII. maddesi gereğince, konvertibiliteyi kabul eden üye ülke, bu konvertibilite yükümlülüğünü

(18) Hasan OLALI, DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKASI, Ege Üniversitesi İ.T.İ.F. Ya.No.64, Bornova, 1972, s.372-373.

(19) ŞATIROĞLU, a.g.m., s.425.

diğer üye ülkelere uygulamak zorundadır. IMF dışında kalan ülkelere uygulama zorunluluğu yoktur (20).

d- Konvertibilitenin İdari Yönden Sınırlandırılması

İdari sınırlama, yerleşik ve yerleşik olmayan kişilerin ticari ilişkileri nedeni ile yaptıkları ödeme ve transferlerin sınırlanması ve kambiyo işlemlerinin tümünü belirli mali kurumlar, Merkez Bankası veya yetkili bankalar aracılığı ile kanalize edilmesini içerir. Birçok ülkelerde kişilerin elde ettikleri dövizleri yetkili bankalara ve bunların da dövizlerin büyük bir kısmını Merkez Bankası'na tevdi etmeleri zorunlu kılınmıştır.

Yukarıda açıklanmaya çalışılan sınırlı konvertibilite şekilleri şüphesiz birbirlerinden soyut bir şekilde değil, fakat her birinin değişik dozlarını içeren bir kokteyl şeklinde günümüzde uygulama alanı bulmaktadırlar. Örneğin, konvertibilitenin başlangıcında, sakın olmayanlara cari işlemler için konvertibilite hakkı sağlanırken, kişilerin veya firmaların ellerindeki dövizleri, belirli süre miktar itibarıyla Merkez Bankası'nın müdahalesine konu olabilmektedir.

Özellikle gelişmekte olan bir ülkede kambiyo üzerindeki kontrollerin en aza indirilerek konvertibilitenin başlangıcı safhasında dış ticarete, yerleşik olmayanlar için konvertibiliteye geçilebilmesi ve bu sistemin başarı ile sürdürülmesi için gerekli ekonomi politikası aletleri kullanılıp daha sonra, daha geniş bir konvertibilite uygulamasına geçilmesi söz konusu olabilir.

II. BATI AVRUPA'DA KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞ

Batı Avrupa Ekonomileri II. Dünya Savaşından yıkılmış olarak çıkmışlar, altın ve döviz rezervleri tükenmiş, dış ticaretleri iki taraflı anlaşmalara kaymış durumdaydı. İki yanlı ticaretin Avrupa ekonomisinin gelişmesini engellediği açıkça anlaşılmış ve bunun üzerine, Avrupa'nın ihracını kolaylaştırmak, Avrupalılararası ticarete ödemeleri serbestleştirmek amacıyla 1947'de "Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, OEEC" kurulmuştur. Daha sonra 10.9.1950 yılında çok taraflı ödeme sistemine dayanan ve Avrupa ülkeleri arasında parasal işbirliğinin ilk aşamasını oluşturan "Avrupa Ödemeler Birliği, EPU" oluşturulmuştur (21). EPU yedi yıllık bir faaliyet süresinden sonra tasfiye edilerek 27.12.1958 tarihinde konvertibilite sistemine dayanan "Avrupa Para Anlaşması EMA" yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile Batı Avrupa ülkeleri arasında para alanındaki işbirliğinin ikinci aşamasını teşkil eden (22) ülke paralarına konvertibilite hakkı sağlayan konvertibilite sistemine geçilmiştir. Avrupa Para Anlaşması Batı Avrupa Ekonomileri arasında sermaye hareketlerinin gelişmesi ölçüsünde konvertibilitenin gelişmesine yardımcı olmuştur. Ancak çoğu ülke hala sermaye hareketleri üzerindeki kontrolleri sürdürmektedirler (23). EMA ayrıca Avrupa Parasal İşbirliğinin üçüncü ve son aşamasını teşkil eden "Avrupa Para Sisteminin, EMS" Mart 1979'da yürürlüğe girmesine olanak sağlamıştır.

(21) SEYİDOĞLU, a.g.e., s.434.

(22) AYDIN, a.g.e., s.7.

(23) John WILLIAMSON, The Failure of World Monetary Reform, (1971-1974), Thomas Nelson and Sons Ltd. London, 1977, s.3.

EMA anlaşmasının yürürlüğe girdiği 1958 yılında Batı Avrupa ülkelerinin ekonomilerinin ve ödemeler dengesi durumlarının birbirlerinden farklılık göstermelerinin sonucunda, bu ülkelerin konvertibilite rejimini uygulamaları da zorunlu olarak farklılıklar yaratmıştır (24). Örneğin, Almanya hem cari işlemlerde ve hem de sermaye hareketlerinde yerleşik olmayan kişiler ayırımı olmaksızın konvertibilite sistemine geçmiştir. Diğer Batı Avrupa ülkeleri de başlangıçta yalnızca cari işlemler için ve yerleşik olmayanlara konvertibilite hakkını tanımışlardır (25).

1958 yılı sonunda EMA çerçevesinde konvertibilite sistemine geçen ülkelerin bazıları örneğin İtalya, yerleşik olmayan kişiler için hem cari işlemler hem de bazı mali işlemler için konvertibilite hakkını tanımıştır. Yerleşik olmayan şahısların daha önce yabancı döviz hesaplarında bloke edilmiş olan alacaklarına, serbest transfer ve konvertibilite hakkı sağlanmış, yerleşik kişilerin konvertibilite hakkı, sınırlı olarak (miktar ve süre itibarıyla) ihracat işlemleri ile şilepçilik armatörleri ve sigortacılık işlemlerinden doğan döviz alacaklarına tanınmıştır.

Cari işlemler için gerekli olan konvertibilite başlangıçta yalnızca sakin olmayanlara (yabancılara) uygulanabilmiş daha sonra sakinlere de yayılabilmıştır (26). Burada bir örnek vermek gerekirse, Belçika, aynı zamanda ithalatçı

(24) 1958'den 1971'e kadar uygulanan konvertibilite sistemini, Bretton Woods konvertibilitesini kendine ait bir sınıflama ile Brian TEW yapmaktadır. Bkz. Brian TEW, The Evolution of the International Monetary System, 1945-81, Second Edition, Hutchinson, London, s.50.

(25) AYDIN, a.g.e., s.13.

(26) TEW, a.g.e., s.47.

olan ihracatçıların, ihracat bedellerinden oluşan dövizlerin daha sonra yapılacak ithalata tahsis edilmek üzere yetkili bankalar nezdinde muhafaza etmelerini ve transfer edebilme iznini 1956 yılında tanımıştır. Belçika'da sakinlere üç nevi döviz hesabı açılmasına izin verilmiştir (27).

i) İhracatçılar ihracattan elde ettikleri dövizlerini Ticari Hesapta muhafaza edebilmek hakkına sahiptir. Bu dövizler ithalat bedellerinin ödenmesinde kullanılır.

ii) İhracatçılara, ithalattan önce, kur değişimleri zararlarından korunmaları için, resmi piyasadan döviz satın almaları ve bunları transituvar bir hesapta muhafaza etmeleri olanağı verilmiştir.

iii) Kambiyo ajanları ve sigorta kuruyeleri sigorta işlemleri nedeni ile sağladıkları dövizleri sigorta döviz hesabında muhafaza edebilirler.

Sakinler serbest piyasadan sağladıkları dövizleri (efektifleri) konvertibl hesaplara geçiremezler.

II. Dünya Savaşının bitiminden sonra, IMF'ce ayarlanabilir sabit kambiyo kuru çerçevesinde çok taraflı bir dünya ticareti için konvertibilite sistemi öngörülmüşse de, özellikle Batı Avrupa ülkeleri konvertibilite sistemine hemen geçememişlerdir. Ancak 1958 tarihinde EMA çerçevesinde paralarının konvertibilitesini oluşturabilmişlerdir.

A- İNGİLTERE'DE KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ

1958 öncesinde, İngiltere, aldığı çeşitli önlemlerle enflasyonla mücadelesinde başarılı olarak iç ekonomik istikrarını sağlamış, spekülasyon hareketlerini önlemek için de

altın ve döviz rezervlerini yeterli düzeye getirerek, son sekiz yıldaki en yüksek seviyesine, yaklaşık olarak 3 milyar 200 milyon dolara ulaştırmış bulunuyordu. Ayrıca sterlin bölgesi ülkelerinin ödemeler bilançosunda da fazlalık vardı. İngiltere hükümeti, işte bu şartlar altında, esasen fiilen oluşmuş olan konvertibiliteye hukuki bir şekil vererek (28) sterlinin konvertibilitesini 1958 Aralığında ilan etmiş ve döviz kontrollerini aşamalı olarak gevşeterek 1959 Ocagında sterline, Büyük Britanya sakinleri dışındakilere cari işlemler konvertibilitesini sağlamıştır (29).

B- FRANSA'DA KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ

Yine 1958 öncesinde Fransa'nın ekonomik dengesinin bozukluğu dolayısıyla dış borçları çok artmış durumdaydı. Bir Ortak Pazar ülkesi olması nedeniyle ekonomik ve finansal durumunu süratle iyileştirmesi gerekiyordu. Fransız hükümeti, ekonomisini iyileştirmek için aldığı bir dizi istikrar kararları ve bunların uygulanmasının olumlu sonuçlar vermeye başlamasıyla beraber 27 Aralık 1958'de aldığı bir kararla Fransız Frangını Frank bölgesinde ve Fransa'ya iki taraflı anlaşmalarla bağlı olan ülkelerde oturmayanlar için, başlıca dış ticaret işlemlerine ait olmak üzere dolar dahil diğer ülke paralarına konvertibilitesini ilan etti. 21 Ocak 1959'da sermaye gelirlerinin, Fransız Menkul Kıymetler servislerinin, yerleşik olmayanların basit bir beyanına dayanarak, istedikleri paraya dönüştürülebileceği kabul edilmiştir (30).

(28) TEW, a.g.e., s.33.

(29) Burhan Zihni SANUS , PARA EKONOMİSİ, C.III, B.2, İstanbul, 1960, s.929-930.

(30) SANUS, a.g.e., s.930.

C- ALMANYA'DA KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ

Batı Almanya'da, II. Dünya Savaşından sonra ekonomisini geliştirici nitelikteki sistematik çalışmaları sonucunda liberal bir politika uygulamasına çoktan başlamış bulunuyordu. Almanya'da oturmayanlar için cari işlemlerle sermaye hesapları ve iki taraflı anlaşma hesapları 1 temmuz 1958'de serbestçe konvertibl Doyçemark hesaplarıyla sınırlı konversiyonlu Doyçemark hesapları yabancı Doyçemark adı altında birleştirilerek dış konvertibiliteye geçilmiştir. Almanya'da artık gerçek anlamıyla bir kambiyo kontrolünün varlığından söz etmek mümkün değildir. Federal Almanya'da sermaye ithalini sınırlandıran hükümler kaldırılarak hem Almanya'da oturanlar ve hem de oturmayanlar mark veya diğer paralar karşılığında altın sikke veya külçe alabileceklerdir (31).

Alman bankalarının yabancılarla ait mevduat hesapları için Merkez Bankası'nda bulunduracakları ihtiyaşların, Almanlara ait mevduat hesaplarındakinden fazla olması zorunluluğunu getiren hüküm 1 Nisan 1959'dan itibaren kaldırılmıştır ki, bu hüküm 1957 yılında beliren kısa vadeli spekülasyon özellikteki yabancı sermaye akımını önlemek üzere konmuştur. Bu bankaların, Almanya'da oturanlara bir seneyi geçmemek üzere yabancı para ile kredi açmaları kabul edilmiştir. Almanya'da yerleşik olmayanların kısa vadeli Alman tahvillerini alıp satmalarına 1 Mayıs 1959'dan itibaren izin verilmiştir. Ayrıca yerleşik olanlara yapılacak ikrazların en az beş sene olması hakkındaki hüküm de aynı tarihte kaldırılmıştır (32).

(31) SANUS, a.g.e., s.930.

(32) SANUS, a.g.e., s.931.

Batı Avrupa'da konvertibilitenin oluşturulması hakkında son olarak şunu söyleyebiliriz. "... Aralık 1958'de onüç Batı Avrupa ülkesinin, sakin olmayanlara cari işlem konvertibilitesini aynı esnada sağlamalarıydı. Bu ülkelerden ikisi -Almanya ve Birleşik Krallık- bütün diğer ülkelerle olan cari ödemelerini konvertibl bir temel üzerine oturtmuşlar ve tüm sakin olmayanlar arasında serbest olarak transfer edilebilir ve herhangi bir yabancı paraya serbestçe konvertibilite edilebilir anlamında, cari işlemler konvertibilitesinin sakin olmayanlar için geçerli olan türünü uygulamışlardır. Diğer onbir ülke -Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre- ise yalnız konvertibl temel üzerinde işlemde bulunan ülkeler ile bu ülkelerin iki taraflı ödeme anlaşmalarına sahip ülkelere farklı uygulamada bulunurlar. Bu onbir ülkenin herbirinin iki taraflı anlaşma yaptığı ülkelerin sayısı farklıdır. Fakat hiçbirinde bu sayı söz konusu ülkenin ödemeler ve dış ticaretinde büyük bir yer kapsamaz" (33).

Ayrıca cari işlem konvertibilitesini sakinlere de yayma konusunda uygulama yapan Avrupa ülkelerinin sayısı 1960'larda maksimuma ulaşmıştır. Buna karşılık kapital işlemleri çoğu zaman kısıtlanmıştır. Fakat kısa dönemli kapital hareketleri üzerindeki döviz kontrollerinin pek etkili olmadığı da görülmüştür. Çünkü 1960'larda karşılıklı bağımlı uluslararası bir ekonomik sistem içinde, cari işlemler kalemleri aracılığıyla görünüm değiştiren kapital hareketlerinin hacmi, döviz kontrolünü etkili yapamayacak kadar büyüktü. Ocak 1974'de Almanya kapital girişleri üzerindeki dalgalanmayı tekrar harekete geçirmek için kontrolü gevşetmiştir. Ancak çoğu ül-

ke hala, kapital hareketleri üzerindeki kontrolleri sürdürmektedir (34).

Gerek Avrupalıların ve gerekse dünya ticaretinin maksimumlaştırılması ve bu büyüyen dünya ticaretinden dünya uluslarının, karşılaştırmalı üstünlükler ve çok taraflı ticaretin gelişmesi sonucunda azami refaha ulaşmalarını sağlayacak pratik anaçlara ulaşma konusunda, dünyanın ihtiyacı, kesinlikle belli başlı ulusal paraların birine veya daha fazlasına serbest olarak konvertibilite edilen ve kabul edilebilir bir para sisteminin oluşmasıdır (35).

III. KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞİN ÖN KOŞULLARI

Uluslararası ekonomik ilişkilerin çok taraflı bir oluşum-evrim sistemi sürecine girmesi, sisteme dahil ve dahil olacak ülkelerin ulusal paralarının birbirine konvertibl olmasını gerektirir. Ancak bu gerekli olmakla birlikte yeterli değildir. Çünkü konvertibilitenin kendisi çok taraflı ekonomik ilişkileri hazırlayan şartlardan birisi ve çoğu kere de bu şartların bir bileşkesidir. Bu nedenle söz konusu şartların oluşturulamaması veya yokluğu konvertibilitenin varlığını ve anlamını yitirmesine yol açar. Konvertibilite asıl itibariyle çok taraflı ticaretin gelişmesine olanak sağlayan, çok taraflı ödemeler sisteminin bir elemanı, bir gereğidir. Çok taraflı ödemeler sisteminin esasını, ulusların dış ödemelerini ikili düzende değil, toplam çok taraflı bir düzende çözmeye çalışmaları oluşturur. Çünkü bu yolla ülkeler birbir-

(34) WILLIAMSON, a.g.e., s.3.

(35) James MORELL, The Future of the Dollar and the World Reserve System, Butterworths, London, 1981, s.120.

lerinden alacak ve borçlarını aralarında yani bir üçüncü ülkeye devretme imkanı ve kolaylığı bulurlar (36). Konvertibilitenin ön koşulları amaca ulaşmada yani konvertibilitenin anlam kazanma ve fonksiyonunu yerine getirmesinde esas rolü oynarlar.

Konvertibilite sistemine geçiş koşulları ülkenin ekonomik kalkınma ve büyüme süreci hedeflerinin gerçekleştirilmesi, ekonomide yapısal değişmelerin hızı ve uygulanacak ekonomi politikalarının ekonominin amaçları ile tutarlı olarak konvertibilite sistemine geçişi ne ölçüde sağlayacağı çerçevesinde değerlendirilebilir.

Bu başlık altında aşağıda, konvertibilite sistemine geçişin gerektirdiği başlıca ön koşullar iç ve dış ekonomik durum açısından özetlenmeye çalışılacaktır.

A- İÇ EKONOMİ POLİTİKASINA AİT KOŞULLAR

1- İç Ekonomik Denge ve Fiyat İstikrarı

Konvertibilite sistemine geçişin zorunlu koşullarından olan ülkenin iç ekonomik dengesinin sağlanması ve fiyat istikrarının korunması önemli bir amaç olarak karşımıza çıkmaktadır.

a- İç Ekonomik Dengenin Sağlanması

İç ekonomik dengenin bozulması, aralarındaki iki yönlü bağıllık dolayısıyla, dış dengenin sağlanması olanağını güçleştirir ve dış ticaret veya ödeme açıklarının artmasına yol açabilir (37). Bu nedenle ülkenin toplam harcamalarının

(36) ŞATIROĞLU, a.g.m., s.433.

(37) Vural F.SAVAŞ, İKTİSADİ ANALİZ, İSTANBUL, 1970, s.398, İKTİSAT POLİTİKASINA GİRİŞ, B.2, İSTANBUL, 1982, s.331-358.

finansmanını ödemeler bilançosunda ciddi güçlükler yaratmayacak bir şekilde düzenlemesi gereklidir. Toplam yatırım harcamalarının gerçek tasarruflarla karşılanması ilke olarak benimsenmelidir.

Hedef büyüme hızının gerçekleştirilmesi için gerekli yatırımların finansmanı gerçek tasarruflar ya da özellikle gelişmekte olan ülkelerde zorunlu dış kaynaklar ile sağlanması yoluna gidilmeli, enflasyonist finansmandan kaçınılmalıdır: İç ekonomik dengenin sağlanmasında para ve maliye politikaları uyumlu uygulanmalı, maliye politikasında bütçe gelir ve gider dengesi kurulmalı, bütçe açıklarının gerçek gelirle kapatılması benimsenmeli (38), Merkez Bankası kanalı ile finansmandan kaçınılmalıdır. Diğer bir deyişle para fazlalığına meydan vermeyecek bir para arzı politikası izlenmelidir (39).

Açık bir ekonomide ekonomik istikrarın, toplam gelir ve üretimi tayin eden unsurlarına genel denge çerçevesinde makro ekonomik analizi, dış ticaret bilançosu ile toplam harcamaların diğer unsurları arasındaki karşılıklı ilişkileri kolayca anlatması bakımından yararlıdır. Bilindiği gibi açık bir ekonomide bir ülkenin toplam geliri tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve ihracat gelirleri toplamı eksi ithalat giderleri olarak gösterilir. İhracat ile ithalat arasındaki fark net dış ticaret bilançosudur. Pozitif dış ticaret bilançosu milli gelire aynen pozitif yatırımın ilavesi gibidir. "Bir ülke halkı gelirinden fazlasını massettiği zaman tica-

(38) Cüneyt BİNATLI, "ENFLASYON VE BÜTÇE POLİTİKASI", ESADER, C.XII, S.2, Ya.No.159/101, ESKİŞEHİR, 1976, s.184.

(39) Suat ÖKSÜZ, "DEVALÜASYON SORUNU ÜZERİNE BİR YORUM", ESADER, C.XII, S.1, Ya.No.153/95, s.246.

ret bilançosu negatiftir. Gelir artarken, masnetme gelirden daha az artarsa veya değişmeden kalırsa, yahutta azalırsa veya masnetme azalıırken gelir daha az azalır yahut değişmeden kalırsa ticaret bilançosu lehte bir gelişme gösterir (40). Böylece makro çerçevede ödemeler dengesi (cari işlemler) açığı, yurtiçi gelir ile emme (harcama) arasındaki fark olarak incelenmektedir (41).

Milli gelirin oluşumuna bu çerçevede yaklaşım:

i- Dış ticaret bilançosu dengesizliklerinin yalnızca soyut olarak incelenmesini önlemekte, milli gelir ve toplam harcamalar (masnetme) ile dış ticaret bilançosu ilişkilerinin açıklanmasını sağlamaktadır.

ii- Kambiyo kuru politikası açısından önem arz etmektedir.

iii- Sürekli devalüasyonlar ile ihracatın teşvik edilerek dış ticaret açığının azaltılması veya giderilmesi politikasının sonuçlarını veya etkilerini, yalnızca nisbi fiyatlar yaklaşımını içinde incelemek yeterli değildir. Marshal-Lerner koşullarının gelişmekte olan bir ekonomide ve enflasyon oranlarının oldukça yüksek olduğu hallerde ne derece geçerli olacağı şüphelidir.

iv- Bu yaklaşım, iç ve dış ekonomik dengenin yalnızca para politikası ile sağlanamayacağı, harcamalar politikasının fiyat istikrarı veya iç ve/veya dış dengenin sağlanmasında önemini de belirtmektedir.

Konvertibilite sistemine geçiş sürecinde iç ve dış

(40) FritzMACHLUP (Çev.Doç.Dr.Necati NUMCU), "Devalüasyon Analizinde Nisbi Fiyatlar ve Toplam Harcama", DEVALÜASYON Seçme Yazılar, İstanbul Üniv. İkt.Fkl.Ya.No.271, İSTANBUL, 1971, s.8-9.

(41) ÖKSÜZ, a.g.m., s.246.

ekonomik dengenin, milli gelir ve harcamaların dış ticaret bilançosu üzerindeki etki ve ilişkileri açısından ele alınması bir ilke olarak benimsenmelidir. Harcamaların finansmanında kamu sektörünün özel sektörün ve sosyal sektörün (sendikalar) harcanabilir gelirlerini aşan bir harcama politikasına yönelmemeleri gerekmektedir (42).

b- Fiyat İstikrarının Sağlanması

Uluslararası ticaret dengesinde temel makro ekonomik sorun, uluslararası ödemelerde dış denge ile iç dengenin birlikte sağlanması ve uzlaştırılmasıdır. Para, maliye ve döviz kuru politikaları ise bu uzlaşmayı başarmada kullanılan araçlar olmaktadır (43).

Konvertibilite sistemine geçen ülkenin fiyat artış düzeyinin kıstası, o ülkenin başlıca ticari ortaklarının fiyat artış düzeyidir. Şüphesiz bu düzey mutlak değildir. Önemli olan fiyat artış düzeyinin ticari ortakların fiyat artış düzeyine yakın olması, aradaki farkın 2 veya 3 puanı aşmamasının sürekli olarak sağlanmasıdır. Konvertibilite sistemine geçmeden önce iç ve dış fiyat farkları en az düzeye indirilmeli geçiş aşamasında ve sonrasında ülkenin iç fiyatları ile ticari ortaklarının fiyatları arasındaki farkların kambiyo kurunun aşırı devalüasyonu ile giderilmesinden sakınılmalıdır (44). Örneğin 1958 yılında Fransa'nın konvertibilite sistemine geçişte iç ve dış fiyat farklarını önemli ölçüde devalüasyon yolu ile giderdiği görülmüştür (45).

(42) AYDIN, a.g.e., s.43.

(43) Nurdan ASLAN, "DIŞ PIYASALARLA BÜTÜNLEŞME AŞAMASINDA TL'NİN KONVERTİBİLİTESİ SORUNU Konvertibiliteye Geçişin Ön Koşulları", Dünya Ekonomi-Politika, 7 Temmuz, 1987, s.9.

(44) AYDIN, a.g.e., s.44.

(45) SANUS, a.g.e., s.928.

Fiyat istikrarının sağlanmasında parasal denge para arz ve talep dengesinde ele alınabilir (46). Bu dengenin korunması amacı ile para arzı artışının, reel mal ve hizmet arzı artışı ile tutarlı olmasına önem verilmesi gerekir. Bir ekonomide para arzı artışı, üretim malları arz ve talep yapısı ile dış ticaret bilançosunda oluşan değişmelere uygun olmalıdır. Ancak bu sayede enflasyonist baskılar giderilebilecek, konvertibilite sisteminde olmaması gereken kısıtlamalara başvurmadan ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasında başarı elde edilebilecektir (46).

Ekonomide fiyat istikrarını sağlamada başarılı olunabilmesi için, para politikasının mutlaka maliye politikası ile desteklenmesi gerekmektedir. Özellikle bütçe açıklarının enflasyonist etkileri göz önüne alınarak, bütçeyi denkleştirmeye çalışmak veya en azından bütçe açıklarını en düşük düzeye indirmek maliye politikasının hedeflerinden birisi olmalıdır.

Serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde, esnek döviz kuru sisteminde, faiz oranları politikası önemli olup döviz kuru politikası ile uyumlu ve bütünleştirilmiş olarak uygulanmasının şüphesiz, sistemin mantığına uygunluğu tartışma götürmez bir gerçek olarak önemini korur. Nominal faiz oranlarının döviz kuru değişiklikleri ile tutarlı olarak değişmesi ve aşırı döviz kuru dalgalanmalarının önlenmesinde etkin bir rol oynaması, ülkenin para, sermaye ve döviz piyasalarının gelişmesi ve uluslararası piyasalarla olan bütünleşme derecesine bağlıdır (47).

(46) AYDIN, a.g.e., s.45.

(47) ASLAN, a.g.m., s.9.

2- Para ve Sermaye Piyasalarının Geliştirilmesinin Sağlanması

Ülke de para ve sermaye piyasalarının gelişerek diğer uluslararası piyasalarla bütünleşme sağlamaları, konvertibilite sistemine geçişin bir koşulu olmaktadır. Böyle bir bütünleşme en azından;

- a- Kısa vadeli sermaye hareketlerinin oluşmasını
- b- Döviz kurları dalgalanmaları ile kısa vadeli faiz oranları arasındaki karşılıklı bağlantının sağlanmasını
- c- Esnek döviz kuru politikası izlenmesini (serbest döviz piyasalarının oluşturulmasıyla beraber)
- d- Ülkede izlenen kısa ve uzun vadeli faiz oranları politikasının, sermaye hareketleri üzerinde etkin rol oynamasını ve bunların kontrolünü sağlayacak ölçüde olmalıdır (48).

Bu koşullar sağlandığı zaman ülkenin para ve finans politikasının dışa açılması ve böylece dünya ekonomisine karşı ülke ekonomisinin hassasiyetinin artması gerçekleşecek, böylece konvertibilite sistemine geçiş kolaylaşacaktır. Konvertibilite sistemine geçerken gerçek anlamda kısa vadeli bir para piyasası ile serbest döviz piyasasının oluşturulması yapısal bir değişmeyi de beraberinde getirecektir. Döviz piyasası koşuluna ilerde değinilecektir.

(48) AYDIN, a.g.e., s.47.

B- DIŞ EKONOMİ VE DIŞA AÇILMA İLE İLGİLİ KOŞULLAR

1- Dış Ticaret veya Cari İşlemler Dengesinin Sağlanması ve Dış Ticaretin Liberasyonunun Genişletilmesi

a- Dış Ticaret veya Cari İşlemler Dengesinin Sağlanması

Konvertibilite sistemine geçişte, makro ekonomik denge düzeyinde yurtiçi tasarruf-yatırım dengesi, para arz ve talebi ile kamu gelir ve harcamalar dengesi yanında, dış sektör açısından en önemli koşul cari işlemler (genellikle dış ticaret) dengesinin sağlanmasıdır. Cari işlemler bilançosu sürekli açık veren bir ülkenin konvertibilite sistemini başarı ile devam ettirmesi çok güç olacaktır. Cari işlemler bilançosundaki diğer kalemler ve kısa vadeli sermaye hareketleri ile kronik dış ticaret açıklarının bir ölçüde giderilmesi olanağı olsa dahi dış ticaret dengesi sağlanmadıkça veya dış ticaret açıklarının minimize edilmesi sürecine girilmedikçe konvertibilite sisteminin sağlıklı olarak devamı güçleşebilir (49).

Dış açık sorunlarının yaşandığı bir ülkede konvertibilite sistemine geçiş aşamasında, artan üretim kaynaklarının ihracat sektörüne aktarılması, bu sektör gelirinin artırılması zorunlu olmakla beraber dış ticaret açıklarının azaltılması için ithalat talebinin de düşürülmesi veya büyük boyutlara ulaşmasının önlenmesi gerektiğinden, etkin bir ithal ikamesi politikasının izlenmesi de gerekebilir (50).

(49) AYDIN, a.g.e., s.50.

(50) ASLAN, a.g.m., s.9.

b- Dış Ticaretin Liberasyonunun Genişletilmesi

Konvertibilite sistemi ön koşul olarak, gümrük tarifelerinin aşamalı bir şekilde indirilmesini ve en önemlisi miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını, böylece serbest bir dış ticaret politikası uygulanmasını gerektirmektedir. Bu açıdan konvertibilite, kısıtlamalardan arındırılmış, gerek ithalat gerekse ihracat açısından liberasyonun bulunduğu ve piyasa ekonomisi kurallarının işlediği bir dış ticaret sistemi ile başarılı bir şekilde uygulanabilme olanağını bulabilir.

Özellikle II. Dünya Savaşından sonraki dönemde, gelişmiş ülkelerde uluslararası sermaye akımlarındaki dinamik büyüme süreci ve uzmanlaşma, giderek tarifelerin azaltılması ve böylece liberal ticaret politikalarına geçilmesi ile başarılmıştır. GATT çerçevesinde yürütülen çok taraflı ticaret görüşmeleri, tarifeleri fiilen kaldırmış (51), böylece anlaşmalar serbest ticaret ve sermaye akımları üzerine kurulmuştur. Buna rağmen dünyada dış ticaretin tamamen korunmasız bırakılmadığı yeni tarife dışı engellerin geliştirildiği bir gerçektir (52).

İthalatın liberasyonu amacıyla gümrük duvarları kaldırılırken iç ekonomide olumsuz gelişmelerle karşılaşmak mümkün olabilmektedir. Çünkü gümrük duvarlarının kaldırılması ile ithalatla rekabet etmeyen malların fiyatları artacak, böylece nisbi fiyat yapısı değişecektir. İthalatın liberasyonu stratejisi ithalat yapısının tüketim mallarına yönelmesine

(51) M.Erol İYİBOZKURT, ULUSLARARASI İKTİSAT TEORİSİ, Uludağ Üniv. Ya.No.3-043-0117, BURSA, 1985, s.193.

(52) S.Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi TEORİ POLİTİKA SİSTEM KURUMLAR, İSTANBUL, 1984, s.273.

neden olabilmektedir. İşte gerçek denge kuru politikasının önemi ve fonksiyonu burada yatmaktadır. Liberasyonun fiyatlar ve ödemeler dengesi üzerinde yaratacağı etkileri giderebilmek için gerçek denge kuruna yaklaşmak zorunlu olmaktadır.

Günümüzde, dünyanın pek çok ülkesinde korumacılık politikasına önem verilmesi veya korumacılık politikasının önemini sürdürmesi nedeni ile konvertibiliteye geçişte, ithalatın liberasyonu koşulunun gerekliliği aşırı derecede abartılmamalıdır. "Esasen konvertibilite, ticaret ve ödemeler mekanizması üzerindeki tüm koruma kısıtlamalarının kaldırılmasından çok ayrımcılığın (discrimination) ve iki taraflılığın (bilateralizm) giderilmesine bağlı bulunmaktadır (53).

2- Döviz Rezervleri Düzeyinin Yeterliliğinin Sağlanması

Konvertibilite sisteminin oluşturulması ve devam ettirilmesi ile döviz rezervleri düzeyi arasında sıkı bir ilişki vardır (54).

Burada "yeterli döviz rezervleri düzeyinin" nasıl bir nitelik taşıdığı ve neye göre belirleneceği sorunu ile karşılaşılmaktadır. Yeterli rezerv düzeyi, ülkenin karşılaşılabileceği iç ve dış ekonomik sorunlarla ilgili olduğu için ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Batı Avrupa ülkelerinin çoğunun konvertibiliteye geçiş aşamasında ithalatlarının % 40'ı kadar rezerv bulundurmaya amaç edindikleri dikkat çekmiştir. IMF tespitlerine göre, bu dönemde sanayi ülkeleri

(53) ASLAN, a.g.m., s.9.

(54) Emin ÇARIKÇI, "Paramızın Dalgalanmaya Bırakılması ve Konvertibilitesi", Para-Kredi, S.16, Nisan, 1982, s.21.

-İskandinavya ülkeleri, Portekiz ve İsviçre hariç- genellikle ithalatın % 30-50'si kadar rezerv tutmaya çalışmışlar, rezervler bu oranın altına düştüğünde ise artırmak için çaba göstermişlerdir (55).

Yeterli rezerv düzeyinin bu şekilde sadece ithalat unsuru temel alınarak değerlendirilmesi, ithalatın % 40- % 50'sini ya da 6-9 aylık harcamasını karşılayacak düzeyde olan rezervin yeterli olarak nitelendirilmesi yanıltıcı olabilmektedir. Çünkü yeterli döviz rezervi kavramı kantitatif olduğu kadar kalitatif bir nitelik de taşımaktadır (56).

Bir ülkenin dış ticaret kısıtlamalarına başvurmadan mal ve hizmet ithalatının finansmanını sağlayan, aşırı döviz kuru dalgalanmalarını gideren, vadesi gelen dış borç ana para ve faizlerini ödeyen ve konvertibilite sisteminin sürekliliğini sağlayan rezerv miktarı "yeterli döviz rezervi" olarak değerlendirilebilmektedir.

Ödemeler bilançosunda başlangıçta denge bulunması ve tüm önşartların gerçekleşmesi durumunda dahi mevsimlik ya da devri dalgalanmalar sonucu cari işlemler ve sermaye hareketleri bakiyelerinde olumsuz gelişmeler belirebilir. Bu gelişme ülkenin kendi içinden kaynaklanabileceği gibi ülke dışından da gelebilir. Bu tür olasılıklarda parası konvertibl olan bir ülkenin dengesizlik veya bunalımı yaygınlaştıracak ekonomik ve ticari tedbirleri almaması mevcut altın ve döviz rezervinin bulunma ve kullanılmasına bağlıdır. Ayrıca söz konusu rezervlerin, dengesizliğin ya da bunalımın önlenmesinde kullanılması uluslararası işbirliği ve yardımlaşmanın da bir gereğidir. Aksi halde dengesizliğe uğrayan ülke döviz re-

(55) ASLAN, a.g.m., s.9.

(56) AYDIN, a.g.e., s.60.

zervinin bulunmadığı ya da yetersiz düzeyde olduğu durumlarda dış ticaret ve ödemeler sistemine zorlayıcı tedbirler getirmek zorunda kalabilir (57).

Konvertibilite sistemine geçiş aşamasında yeterli döviz rezervi düzeyi belirlenirken gelecek yıllarda dövizle ödenecek dış borçların dikkate alınması gerekmektedir (58). Çünkü dış borçların ödemeler dengesi ve döviz rezervleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler konvertibilite sisteminin uygulanmasına büyük ölçüde güçleştirecektir. Bu nedenle özellikle dış borçları önemli rakamlara varan gelişmekte olan ülkelerde konvertibiliteye geçilirken ihracatın geliştirilmesi, yeni dış finansman olanaklarının bulunması (turizm vs.) böylece dış açıkların giderilerek döviz rezervlerinin arttırılması zorunlu olmaktadır (59).

C- GERÇEKÇİ DÖVİZ KURU UYGULAMASI VE SERBEST DÖVİZ PIYASASININ OLUŞTURULMASI

Konvertibilite sistemine geçişin çok önemli bir koşulu da ülkede gerçekçi bir döviz kuru politikası uygulanması ve serbest döviz piyasasının oluşturulmasıdır.

1- Gerçekçi Döviz Kuru Uygulaması

Gerçekçi ve tek bir döviz kuru politikası serbest dış ticaretin zorunlu bir koşuludur. Uluslararası serbest ticaret sistemi kaynakların tahsisinin optimal nitelikte olacağı ilkesine dayanır. Bu nedenle döviz kuru sisteminin temelini oluşturan özellik, döviz kurlarının oluşması ve ayarlanması-

(57) ŞATIROĞLU, a.g.m., s.439-440.

(58) ASLAN, a.g.m., s.9.

(59) Peter BULL, "Türk Ekonomisi-Konvertibilite", PARA Dergisi, Ağustos, 1981, S.3, s.8-10.

nın optimal kaynak dağılımına uygun olup olmadığının saptanmasıdır.

Gerçek bir denge döviz kuru, dış ticaret serbestisi altında, yani her türlü ithalat sınırlamaları, ihracat teşvikleri ile gümrük vergilerinin olmaması veya uluslararası anlaşmalar gereğince makul düzeyde bulunmaları koşuluyla, ülkelerin serbest döviz piyasalarında döviz arz edenler ile döviz talep edenlerin karşılaşmaları halinde oluşan kur anlamındadır (60).

Aşırı değerlendirilmiş döviz kuru politikasında döviz, gerçek kurdan daha ucuza satıldığı için, ihracatçıların aleyhine ithalatçıların ise lehine bir durum yaratılacaktır. Ayrıca resmi döviz fiyatı ile piyasa fiyatı arasında farklar da oluşabilecektir. Eğer ülkede kısmi bir konvertibilite uygulanmakta ise, bu durumda döviz resmi kanaldan tüketenin lehine bir rant yaratılarak spekülasyon artışları ile de konvertibilitenin uzun dönemde kısmi olarak uygulanmasındaki başarısı olumsuz yönde etkilenebilir. Buna karşılık eksik değerlendirilmiş döviz kuru politikasında ise ihracat sektörü rant sağlayacaktır. Gerçekçi döviz kuru politikasının amacı, ihracatı teşvik ederek hem ihracat sektörünü hem de ithalatı ikame sektörünü bir ölçüde döviz kuru aracılığı ile korumaktır. Bu nedenle konvertibilite sistemine geçişte gerçekçi bir şekilde denge döviz kurunun saptanması ile iç ve dış fiyatlar arasındaki farklar giderilebileceği gibi gerek ihracat ve gerekse ithalat sektörlerinin herhangi bir rant elde etmeleri önlenilebilecektir (61). Bu bakımdan konvertibilite sisteminde gerçekçi kur uygulaması seçilen kambiyo kuru sis-

(60) AYDIN, a.g.e., s.68.

(61) ASLAN, a.g.m., s.9.

temi hangisi olursa olsun (62), mutlaka uygulanmalıdır. Teoride gerek sabit, gerek dalgalı ve gerekse ayarlanabilir kur politikaları ile birlikte konvertibilite sağlanabilmektedir (63).

Konvertibilite sistemine geçişte saptanan gerçek döviz kurunun, en azından o ülkenin fiyat ve maliyet düzeyi ile ticari ortaklarının fiyat ve maliyet düzeyi arasındaki farkları gideren ve böylece iç ve dış fiyatlar arasında uyum sağlayıcı bir kur olması gerekir. Bu nedenle konvertibiliteye geçiş aşamasında, ticari ortaklarının enflasyon hızına göre daha büyük bir enflasyon hızına sahip olan ülkeler arasındaki farkı devalüasyon ile gidermişlerdir. Örneğin 1957 yılında Fransa Hükümeti Frangı devalüe ederek ve daha sonra iç fiyatlarının istikrarını sağlayarak gerçek veya denge döviz kurunun sürekliliğini de sağlamayı başarmıştır (64).

Döviz kuru, döviz kuru sistemi ve gerçek döviz kuru denilince, hemen bu kuru oluştuğu veya oluşacağı bir piyasa akla gelmektedir. İşte bu piyasaya kambiyo piyasası adı verilmektedir.

2- Kambiyo Piyasasının Oluşturulmasının Sağlanması

Konvertibiliteye geçiş ve döviz işlemlerinin serbest piyasa mekanizması çerçevesinde dalgalı kambiyo kuru uygu-

(62) Konvertibilite sistemi, esnek döviz kuru sisteminde uygulanabildiği gibi, sabit döviz kuru sisteminde de uygulanabilir. Yalnız, sabit döviz kuru sisteminde siyasi otoritenin döviz kurunu belirlerken gerçekçi davranması ve bu kuru esas piyasa denge kuruna yakın bir oranda belirlemesi gerekir. Aksi takdirde spekülasyon hareketlerinin artması neticesinde döviz tikanıkları baş gösterebilir.

(63) Sema KALAYCIOĞLU, ESNEK KUR SİSTEMİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI, 1983, İSTANBUL, s.139.

(64) AYDIN, a.g.e., s.69.

lanması sürecinde en önemli teknik ve yapısal koşul, peşin ve vadeli döviz alım-satım işlemlerinin yapıldığı tekno-ekonomik deyim olarak modern anlamda serbest kambiyo piyasasının oluşumudur (65).

Kambiyo piyasası teknik olarak, döviz arz ve talebinin dengesini sağlayan bankalararası döviz alım-satım işlemlerinin serbestçe yapıldığı bir piyasa olarak tanımlanabilir (66). Diğer bir deyimle bankaların ve kambiyo borsası simsarlarının döviz talepleriyle döviz arzlarının karşılaştıkları bir piyasadır (67). Kambiyo piyasasının belli bir mekanı yoktur. Bu, piyasanın özelliğidir. Önde gelen finans merkezlerindeki bankaların döviz bölümlerinden sisteme girilen, belirli toplanma yeri olmayan, elektronik iletişim araçları ile bütünleşmiş döviz borsaları gerçek anlamda döviz borsaları "Tezgah üstü pazar" (over the counter market) olup (68),

- a- Yetkili ticari bankalar
- b- Kambiyo simsarları veya banka olmayan kambiyo ajanları
- c- Merkez Bankalarından oluşur.

Kambiyo piyasalarının diğer piyasalardan genel olarak iki farklı özelliği vardır.

a- Döviz piyasası yerleşik bir piyasa değildir. Döviz işlemleri telefon veya teleks ile yapılır. Bu sebeple kambiyo piyasasının iyi işlemesi için ülkede iç ve dış haberleşme sisteminin ileri derecede geliştirilmesi zorunludur.

(65) ASLAN, a.g.m., s.9.

(66) KARLUK, a.g.e., s.296-303.

(67) M.Tuba ONGUN, "DÖVİZ PİYASASI, DÖVİZ KURU VE KONVERTİBİLİTE", DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, MART-NİSAN, S.9, Yıl, 1988, s.14.

(68) İhsan ERSAN, "Konvertibiliteye Geçiş İçin Koşullar Henüz Oluşmadı", Milliyet Gazetesi Düşünenlerin Düşüncesi, 22 Ağustos 1988, s.9.

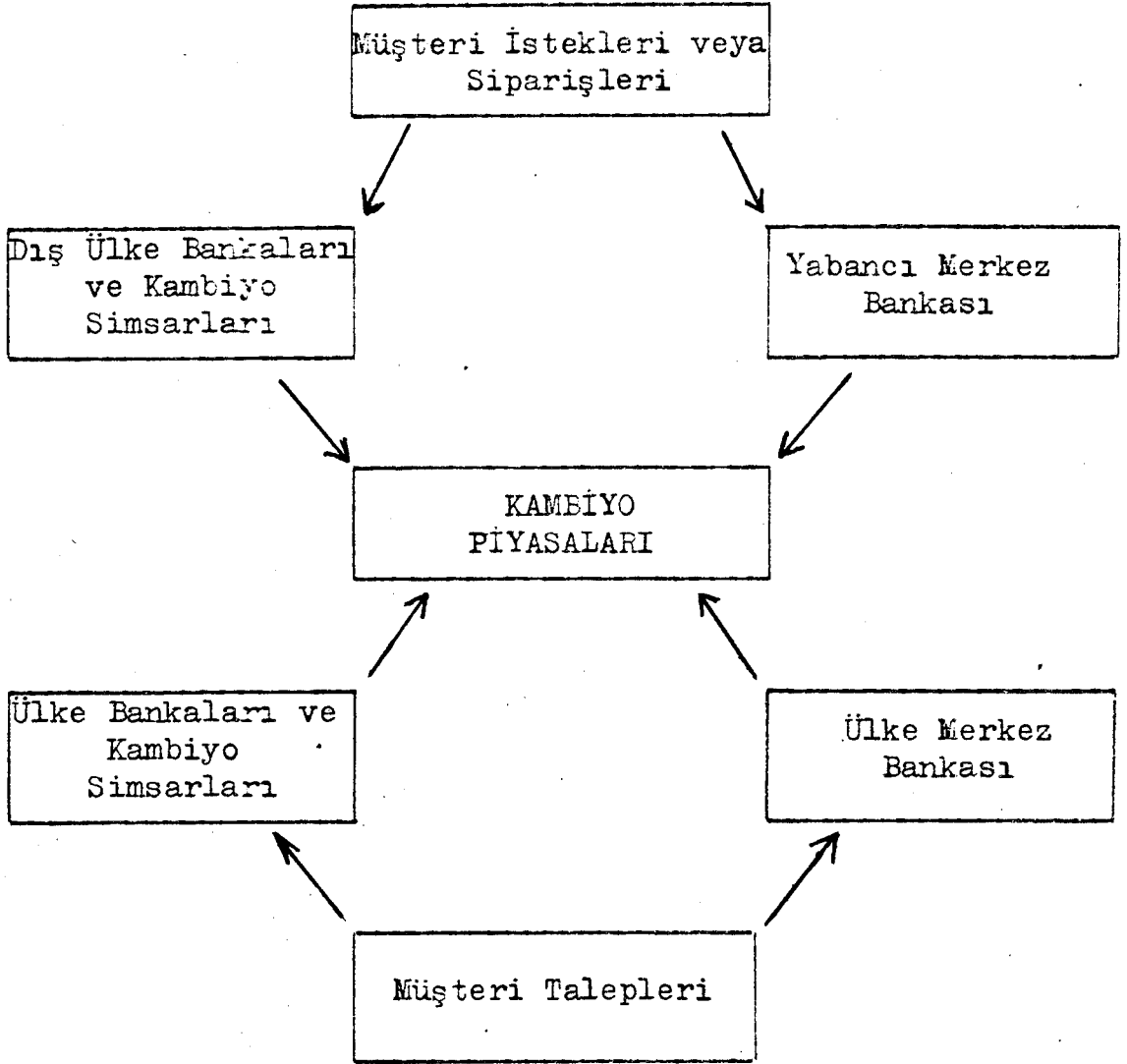
b- Döviz piyasası uluslararası bir karaktere sahiptir (69). Diğer bir deyimle, döviz piyasası belli bir ülke ile sınırlandırılmamıştır. Bir ülke parası, örneğin, Yen, yalnız kendi kambiyo piyasasında (Tokyo) değil, diğer uluslararası döviz piyasalarında da (Londra, Paris, Newyork vs.) işlem görür.

Kombiyo piyasasında işlemler, turizm ve abonman dışında bankalar ve yabancı muhabirler arasında kaydi para ile yürütülür. Döviz piyasasında örneğin, döviz satıcısı yabancı bir banka nezdinde iki gün içerisinde alıcının emrine yabancı döviz tutarını tahsis etmeyi taahhüt eder, alıcı da aynı süre içinde talep ettiği dövizin karşılığını ya ülke parası ile veya diğer bir yabancı para ile (konvertibilite halinde) ödemeyi taahhüt eder (70).

Arka sayfada örnek bir kambiyo piyasası şeması verilmiştir. Bu şemadan kambiyo piyasasındaki alıcı ve satıcı durumları daha açık bir şekilde izlenebilmektedir.

(69) ONGUN, a.g.m., s.15.

(70) İzzet AYDIN, "Kambiyo Piyasaları Organizasyonu ve Kambiyo Kuru Seçiminin Faktörleri", Para Kredi, S.19, Mayıs, 1983, s.5-13.

"Döviz borsaları, paraların değerlerini gerçekçi bir biçimde belirleme açısından öneme sahiptirler. Bu niteliği ile de etkin bir döviz borsası konvertibilitreyi kolaylaştıran koşullar arasındadır (71).

(71) ERSAN, a.g.m., s.9.

İ k i n c i B ö l ü m

TÜRKİYE'DE İSTİKRAR PROGRAMLARI VE 24 OCAK 1980 LIBERAL EKONOMİ POLİTİKALARI IŞIĞINDA TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTESİ

I. 24 OCAK 1980 ÖNCESİ İSTİKRAR PROGRAMLARI

A- 7 EYLÜL 1946 DEVALÜASYONU

1939-1946 dönemi Türkiye için dış ticaret bilançosunun sürekli ve önemli büyüklükte fazlalık verdiği bir dönemdir. Yıllar itibarı ile, 1939 yılında 7.1 milyon dolar olan dış ticaret fazlası, 1940'da 30.9 milyon dolara, 1941'de 35.8 milyon dolara, 1942'de 13.2 milyon dolara, 1943'de 41.4 milyon dolara, 1944'de 51.7, 1945'de 71.3 ve nihayet 1946'da 35.7 milyon dolara yükselmiştir (1).

1946 bir tersine dönüşün başlangıcıdır. Savaş sonrası dönemin yarattığı yeni konjonktür ve olanaksızlıkların çeşitliliği ile, ülkenin üretim kapasitesinin ithal edilemeyen

(1) Erdoğan ALKİN, Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İstanbul, 1978, s.217.

yatırım malları nedeni ile azalması, bunda en büyük etken olmuştur denilebilir. Devlet savaş sırasında savunma giderlerinin artması sonucunda Merkez Bankasına borçlanma yoluna gitmiş ve para arzının artmasına neden olmuştur. Üretimin yeterli ölçüde artmaması, arz ve talep arasındaki dengesizlikler, savaşın sonuna kadar fiyatların artmasına neden olmuş ve toptan eşya fiyatları 4 katı artarak ülke içi fiyatlar ile dış fiyatlar arasındaki fark iyice ortaya çıkmıştır (2). İç fiyatlar yükseldiği için ihracat düşme kaydetmeye başlamış ve bunun önlenmesi amacıyla yönelik olarak 7 Eylül 1946 yılında TL. devalüe edilerek 1 dolar 1.27 TL.'dan 2.80 TL.'sına yükseltilmiştir. İhracatta bir artış meydana gelmiştir, fakat dış ticaret dengesi, 1929'dan beri ilk defa açık vermeye başlamıştır. Bu devalüasyonu izleyen dönemde ihracatın yeterince artmaması, ithalatın da kısılanmaması, dış ticaret açıklarının büyümesine neden olmuştur. 1947 yılında 21.3 milyon dolar olan dış ticaret açığı 1948'de 78.8 milyon dolara ve nihayet 1949'da 42.4 milyon dolara yükselmiştir (3).

1946 devalüasyonunun başarısızlığının sadece klasik Marshal-Lerner yani esneklikler koşulunun sağlanmamasından ileri geldiğini iddia etmek doğru olmaz. 1946 devalüasyonu bu etken yanında istikrar politikalarının fiyat frenleyici etkileri ile desteklenmediği için de başarısızlığa uğramıştır (4). İç fiyatlara yansıyan devalüasyon 1939'dan beri süregelen talep çekişli enflasyon baskısına bir de maliyet artışını eklemiştir.

(2) Halil DİRİMTEKİN, PARA KREDİ BANKA, Eskişehir, 1974, s.158.

(3) ALKIN, a.g.e., s.218.

(4) Feridun ERGİN, İktisat, İ.Ü.İktisat Fakültesi, 1964, s.679.

B- 4 AĞUSTOS 1958 İSTİKRAR PROGRAMI

1950'lerde değişen iktisadi bakış açısı ile dış ticaret % 80'e varan bir oranda libere edilmiştir. Bu politika 1950-52 yılları arasında bir önceki döneme oranla ithalatın iki katına çıkmasına, buna karşılık ihracatın % 38 dolayında bir artış göstermesine neden olmuştur (5).

1950 ve 1960 yılları arasında mal ithal ve ihracında olduğu kadar sermaye giriş ve çıkışlarında ve turizm hizmetlerinde farklı kur uygulamalarına rastlanmıştır. Ayrıca 1953'den 1960 yılına değin ihraç ve ithal mallarının niteliklerine göre de farklı kur uygulandığı görülmüştür (6).

Katlı kur uygulaması, verilen primlerin ve alınan vergilerin oranları ile kalkınma politikasında hangi sektör-
lere ağırlık verildiğini yansıtmaması bakımından önemlidir. Nitekim geleneksel olmayan ürün ihracatına daha yüksek prim ödenmesi ülkenin tarımdan sanayiye kayan yapısını gösterirken, yatırım malı ithalinde uygulanan kurların tüketim malları ithalinde uygulanan kurlara göre düşük tutulmuş olması aynı amacı kanıtlar niteliktedir. Buna rağmen 1957 yılında yatırım ve tüketim malları ithalinde uygulanan kurlar arasındaki farkın azalmış olması, 1957'ye yaklaşırken tüketim talebinin özellikle iç piyasa arz yetersizliği nedeni ile giderek ithal kapılarını zorlamasına bağlanabilir. Ayrıca dönem içerisinde fiyat artışları reel döviz kurlarının da efektif değerlerinden büyük sapmalar göstermesine yol açmış,

(5) Nahit TÖRE, Döviz Kuru Politikası, Doçentlik Tezi, Ankara, 1979, s.205.

(6) TÖRE, a.g.e., s.202.

efektif kurlar yükselirken reel kurlar düşmüştür. Geleneksel ürünlere uygulanan efektif kurlar 5 yılda % 5'lik artış gösterirken fiilen ihracatçının elde ettiği kazanç bu ürünler için % 36 oranında azalmıştır. Aynı şekilde diğer ihraç ürünlerine uygulanan efektif kurlar % 27 yükselmişken gerçekte ihracatçının kazancı % 22 oranında azalmıştır (7). Öte yandan uygulanan kurlar, yatırım malları ithalatının 5 yılda % 85 oranında tüketim malları ithalatının % 33 oranında pahalandığı izlenimini verirken, gerçekte yatırım malları sadece % 13 oranında pahalılaşmış, buna karşılık tüketim malı ithalatı % 18 oranında ucuzlamıştır.

İşte fiyat artışlarının etkisi ile katlı kur uygulamasının sektörel tercih yapısını yansıtan özelliği işlerliğini yitirmiş, kurların, resmi pariteden ve birbirinden olan farkları büyümüştür. Paranın değerinde prim ve vergilerle yapılan ayarlamalar dış ticaret dengesi açıklarını kapamaya yetmemiştir. Dönem boyunca Türk Parası aşırı değerlenmiş niteliğini korumuştur. Bu olgunun olumsuz etkisi kesilmeyen dış kredilerle telafi edilmekle beraber, kredi oluklarının 1958 yılında kuruması (8) devalüasyonu bu yıla kadar ertelenen hükümetin 4 Ağustos 1958 kararları ile ülkenin gerek iç gerekse dış denge sorunlarına istikrar tedbirleri paketi içinde çözüm aramasına yol açmıştır.

Toplam arz ve talep arasında bir denge oluşturulması, serbest piyasa düzenine dayanan bir fiyat mekanizmasının hareketine geçirilmesi (9), enflasyonist gidişi önlemek amacı ile konulan kredi kısıtlamaları ve KİT zamları ile saptanma-

(7) TÜRE, a.g.e., s.204.

(8) Erdoğan ALKIN, "Kambiyo Kontrolü , Dünü Bugünü", Meban, 1979, s.10.

(9) Burhan Zihni SANUS, PARA EKONOMİSİ, B.2, C.II, İSTANBUL, 1960, s.740.

ya çalışılan iç denge yanısıra, yeni bir primli kur sistemi ile düzeltilmeye çalışılan dış denge 4 Ağustos 1958 kararlarının özünü oluşturmuştur. Döviz satışlarında 1\$= 9.00 TL. kuru geçerli olmuş, döviz alışlarında ise afyon, tütün, bakır, krom için 1\$= 4.90 TL. üzüm, incir, fındık için 1\$= 5.60 TL. sermaye ve turistik döviz alışları ise 1\$= 9.00 TL. değerinden işlem görmeye başlamıştır.

Katlı kur uygulamalarının yarattığı bürokratik güçlük ve kurların hala aşırı değerlenmiş olma özelliğini sürdürüyor olması 22 Ağustos 1960 yılında tek bir döviz kuru uygulamasına geçilmesini sonuçlandırmıştır. Bu tarihte TL. bütün işlemlerde 1\$= 9.00 TL. kuru uygulanmaya başlanmıştır.

İlk anda ülkeye bir istikrar getirilmiş, fakat bu uzun sürmemiş, hükümet devlet bütçesinde yine açık vermeye başlayınca ve yatırımlara aşırı devam edilmeye çalışılınca eski enflasyon baskısı tekrar ortaya çıkmıştır (10). İthalat 1957 yılına oranla % 21 oranında bir azalma göstermişse de bu, devalüasyonun ithal talebini kısıcı etkisinden çok geciken ithal kredilerinin bir sonucu olmuştur. İhracat 1958' de 1957 yılına göre % 28'lik bir azalma göstermiş, 1959 yılında ise 1958 yılına göre % 43 oranında artmıştır. İthalatın ise 1959'da 1958'e göre % 49 oranında artması 1957'den 1958'e % 30 oranında artan dış ticaret açığının 1955-1959 arasında % 70'e ulaşmasına neden olmuştur (11).

1958 istikrar tedbirleri ile noktalanmış katlı kur uygulaması, bütün olumsuz yönlerine rağmen ithalatın bileşimini değiştirerek imalat sanayiinin gelişmesine olanak hazırlamıştır.

(10) DİRİMTEKİN, a.g.e., s.160.

(11) TÖRE, a.g.e., s.199.

C- 10 AĞUSTOS 1970 İSTİKRAR PROGRAMI

Plan ve programlı devreye girildikten sonra ithalatta öngörülenin çok üzerlerine çıkılmıştır. Çünkü ekonomik gelişme içerisinde giren ülkede sanayi gelişmesi artarken, dış ülkelere makina ithalatı en yüksek seviyelere ulaşmıştır. Diğer taraftan uygulanan prim ve vergi iadelerine rağmen ihracatta öngörülen hedeflerin gerçekleştirilememesi ve aynı zamanda iç talepteki artış, ödemeler dengesinde büyük açıklar verilmesine neden olmuştur (12). İthalatın finansmanını sağlamada ihracatın geri kalması, dış borç ve kredilerin yetersizliği, dış ticaret açığının giderek büyümesine neden olmuştur. 1967-70 yılları arasında ihracat % 13 oranında artarak 522.4 milyon dolardan 588 milyon dolara yükselmiş, buna karşılık ithalat aynı yıllar arasında % 38 oranında artarak 1967'de 684.7 milyon dolardan 1970'de 948 milyon dolara yükselmiştir. Bu nedenle dış açık % 122 oranında artarak 1967'de 162.3 milyon dolardan 1970'de 360 milyon dolara yükselmiştir (13). İşte, dış ticaret bilançosunun, bu dönemde gösterdiği olumsuz seyir 10 Ağustos 1970 günü paranın % 66.6 oranında devalüe edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu operasyon ile 1\$ = 15.5 TL'sından işlem görmeye başlamıştır.

Her ne kadar, 1970 devalüasyonu katlı kur uygulamasını minimize etmişse de, belirli ölçüde kur farklılaşmasına gidilmesinden kaçınılamamıştır. Dokuz geleneksel ürün 1\$ = 12.00 TL., işçi dövizleri 1\$ = 11.258 TL., dış seyahat harcamaları 1\$ = 10 TL., bu kur farklılaştırmasının en önemli örnekleridir. Ayrıca, ihracatta % 30 vergi iadesi ve ithalat

(12) DİRİMTEKİN, a.g.e., s.161.

(13) ALZİN, a.g.e., s.257.

danga resminde yapılan % 15 oranında bir indirim de 10 Ağustos kararlarının içerdiği iki ayrı önlemdir (14).

D- 24 OCAK 1980 ÖNCESİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DURULU

1970'li yıllarda, gerek iç ekonomik yapıda ve gerekse dış ticaretle Türkiye ekonomisinin dış dünya ile entegrasyonunu sağlayacak bir durumun olmadığını söyleyebiliriz. Dış ticaretle miktar kısıtlamalarına, para ve kredi politikasında kontrollü ve pozitif olmayan faiz sistemine, döviz kuru politikasında da sabit ve katlı kur uygulamasına devam edilmiştir.

1970 yılında yapılan devalüasyonu takiben eş-anlı olarak beliren yüksek dünya konjonktürü nedeniyle ihracat malları fiyatlarının yükselmesi ihracatın artmasına, dış ticaret hadlerinin lehde gelişmesine neden olmuştur. Hızla artan işçi döviz transferleri ve kısa vadeli sermaye girişleri, kronik dış ödeme darboğazının hafifletilmesine ve hatta giderilmesine, ayrıca önemli ölçüde döviz birikimine neden olmuştur (15).

Bilindiği gibi 1973 yılı sonunda petrol fiyatlarındaki artış ve 1974-75 yıllarında dünya ekonomisinde meydana gelen enflasyon-durgunluk ve dış ticaret hadlerinin bozulması gibi dış kaynaklı şoklar, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye'nin de dış ticaret koşullarını eleyhe döndürmüş, 1974 yılından itibaren dış alım ve dış satım fiyatları ters yönde gelişmiş, dış ticaret hadleri önemli ölçü-

(14) Sadık ACAR, Devalüasyonun Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkisi (Türkiye Uygulaması), Doçentlik Tezi, İzmir, 1980, s.111.

(15) AYDIN, a.g.e., s.26-33.

de borularak dış ticaret açığı artmıştır.

Döviz rezervleri 1973 yılında 2.040 milyon dolardan 1977'de 547 milyon dolara düşmüştür. 1977 yılında dışalım taleplerindeki artış, döviz rezervlerindeki azalış ve dış kredi olanaklarının kesintiye uğraması sonucu olarak dış ödemelerin ve döviz transferlerinin yapılması güçleşmiştir. Bu kararsızlık döviz piyasasının gelişmesine, piyasa dengelerinin bozulmasına, çift standartlı piyasa ekonomisinin oluşmasına neden olmuştur. Ham ve yatırım malları bakımından dışa bağımlı olan Türkiye ekonomisinin üretim faaliyetleri darboğazlarla karşılaşmaya başlamış ve enflasyon oranı hızla yükselmeye yoluna gitmiştir. 1975-77 yılları arasında uluslararası bankaların sunduğu fonlar rahatça kullanılmış, bu rahatlıkla ihracatı arttırıcı önemli bir çaba gösterilmemiştir (16). İthal ikamesine yönelik sanayileşme sürecinde devletin korumacılık politikasıyla iç pazar sürekli tahrik edilerek, ihracat nisbi olarak küçülmüş, ithalat giderek büyümüş ve dış ticaret bilançosu büyük açıklar vermeye başlamıştır (17).

1977 yılından itibaren ekonominin iç ve dış dengesizlikleri hızla artarak, gittikçe ağırlaşan boyutlara varmıştır. 1977 yılında dış ticaret açığı 4.043 milyon dolar, cari işlemler açığı ise 3.385 milyon dolara varmıştır. Bu arada GSIH'nın yıllık artış hızı da azalmaya başlamıştır. 1977'de GSIH'nın artış hızı % 4 oranında iken, 1978'de % 3, 1979'de

(16) Abdul Baki PİRİMOĞLU, PARA POLİTİKASI, T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. Teksir, ESKİŞEHİR, 1988, s.190.

(17) İ. Hakkı DÜĞER, "1980 Sonrası Liberalleşme Süreci ve Baza Politika Sonuçları", ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.IV, S.1, ESKİŞEHİR, 1986, s.131.

da % (-0.4) ve 1980'de % (-1.1)'e ulaşmıştır. Enflasyon oranı 1977 yılında % 24.1, 1978'de % 52.6, 1979'da % 63.9 ve 1980 yılında % 107.2'ye yükselerek hiper enflasyon yaşanmıştır (18).

1978-79 yılları yeni kaynak arama ve borç erteleme çabalarıyla geçmiş, nihayet 1979 yılı sonunda dış ticaret darboğazından kaynaklanan darlıkların yarattığı iç baskılar ve borç ödeyememenin gösterdiği, dış baskılar had safhaya ulaşmış bulunuyordu (19).

II. 24 OCAK 1980 İSTİKRAR PROGRAMI VE TÜRKİYE'DE KONVERTİBİLİTE SİSTEMİNE GEÇİŞ DENEMELERİ

Yukarıda anlatılmaya çalışıldığı gibi ulusal ekonomi tam bir çıkmazın içine düştüğü günlerde 24 Ocak istikrar programı yürürlüğe konularak ekonominin istikrara kavuşması amaçlanmıştır. Bu programla yapılan başlıca reformları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

- TL. ABD doları karşısında yaklaşık % 48 oranında devalüe edilerek 1\$ = 47.10 TL.'den 60 TL.'ye düşürülmüştür. Ayrıca birkaç mal dışında katlı kur uygulamasına son verilmiştir (20).

- İthalat sınırlamalarının büyük bir kısmı kaldırılarak liberasyona gidilmiş, ithalatta damga resmi % 25'den % 1'e indirilmiş (bu oran daha sonra tekrar artırılmıştır) ve kota sistemi az sayıda mal dışında kaldırılmıştır.

İhracat formaliteleri çok aza indirilerek, ihraç mal-

(18) AYDIN, a.g.e., s.33.

(19) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.190-191.

(20) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.191.

larının üretiminde kullanılan ithal malları her türlü gümrük vergisi ve resminden muaf tutulmuştur. Öte yandan ihracat finansmanında ve kredili ihracatta kullanılmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nda ihracatı teşvik fonu kurulmuştur.

- İdari kararlarla tavanları saptanan faiz oranlarının bir kısmı (vadeli tasarruf mevduatı ve kredi faizleri) 1 Temmuz 1980'den itibaren serbest bırakılmıştır (21).

- Enflasyonun kontrol altına alınabilmesi için para arzının kontrol edilmesi gereğinden söz edilerek sıkı para politikası uygulaması amacı belirtilmiş ve bu amaçla ekonomideki reel para stokunu azaltıcı olmak üzere çok yüksek oranlara varan zamlar yapılmıştır.

- Serbest piyasa mekanizmasının işlerlik kazanması amacı ile Fiyat Sapması ve Koordinasyon Komitesi kaldırılarak (22) fiyat denetimlerine son verilmiştir. KİT'lere fiyat tesbitinde özerklik verilerek sübvansiyonlar kaldırılmıştır.

- Yeni yatırımlardan çok kurulu kapasitenin tam kullanımına amaçlanmıştır.

Nihayet bu tedbirlerle, ekonomide piyasa kuvvetlerinin daha büyük çapta işlemesine ve dışa açılmaya olanak sağlamak istenmiştir.

İşte bu başlık altında, 24 Ocak istikrar tedbirlerinden sonraki uygulamalarla beraber, ekonomideki bazı makro

(21) Fakat daha sonra bu uygulama kaldırılmıştır. Bugün halen faiz oranlarının tamamının belirlenmesi yetkisi Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'na aittir.

(22) Halil DİRİMTEKİN, TÜRKİYE EKONOMİSİ, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F., ANKARA, ?, s.189.

büyükliklerdeki değişikliklere göz atılmaya çalışılacak ve bu açıdan konvertibiliteye doğru denemeler incelenmeye ve yorumlanmaya çalışılacaktır.

A- KONVERTİBİLİTEYE GEÇİŞ AÇISINDAN İÇ EKONOMİK BÜYÜKLÜKLERİN İNCELENMESİ

1- İç Ekonomik Denge ve Fiyat İstikrarı

Bir ülkede güçlü bir ekonomik yapının varlığı, fiyat istikrarının önemli ölçüde var olması, kaynakların rasyonel kullanımını sağlamak için yeterli ölçüde akışkan olması, üretimi arttırmak amacı ile tasarruf yapma isteğinin ve dünya piyasaları ile rekabet gücüne sahip bir sanayiinin bulunmasına bağlıdır denilebilir.

24 Ocak 1980 istikrar önlemleri, Türkiye'nin daha önceki yıllarda izlediği içe dönük kalkınma stratejisini değiştirerek, genel ekonomik durumunu iyileştirmeyi amaçlamıştır. Bu değişiklik kararları arasında, mevcut enflasyonu hafifletmek ve piyasa güçlerine giderek daha fazla oranda rol vermek şeklinde belirlenen reform tedbirleri iç ekonomik dengeyi sağlama açısından önemli amaçları oluşturmuştur.

Tablonun incelenmesinden görüldüğü gibi izlenen ekonomi politikaları sonucunda 1984'e kadar yatırımlarda bir yavaşlama gözlenmektedir. Yatırımlarda görülen gerileme özel kesim yatırımlarındaki düşüşten kaynaklanmaktadır (23). Toplam yatırımların GSMH içindeki payı % 24.6'dan 1984'de % 19.3'e düşmüş, talep kısıcıcı politikalar sonucunda toplam tüketimi-

(23) DİRİMTEKİN, a.g.e., s.200.

min artış hızı frenlenmiştir. İç tasarrufların GSMH'daki payında 1984'e kadar azalmalar devam etmiştir. 1984'den itibaren özellikle konut sektöründe görülen artışla beraber toplam yatırımların GSMH içindeki payında yeniden artışlar meydana gelmiştir. Yine bu dönemde özellikle kamu alt yapı yatırımlarında büyük artışlar olduğu da bir gerçektir. Uygulanan pozitif faiz politikası ve banker şokunun geçmesiyle birlikte 1984'den itibaren iç tasarruflarda canlanma meydana geldiği de gözlenmiştir.

1980'de % 107.2 olan toptan eşya fiyatları endeksi 1982'de % 25.2'ye çekilmiş, fakat daha sonra para arzında, bütçe açığında ve iç borçlanmada görülen nisbi artışlarla birlikte enflasyonda da tekrar bir canlanma ortaya çıkmış ve 1987'de % 59.2 olarak gerçekleşmiştir. 1986'da GSMH'nın % 25'i oranında bir iç borç durumu tablo 2'den gözlenmektedir. Para arzındaki artış -ki bunda emisyonadaki artışın payı yadsınamaz- bütçe açığında görülen olumsuz gelişmeler ve iç borçlanma artışı, enflasyonu, ekonomide, bugün ve gelecekte kontrol altına almak açısından ciddi sakıncalar taşımaktadırlar.

Başlangıçta özel sektörle kalkınmanın sağlanması ve fiyat sistemine giderek daha büyük bir rol verilmesi planlanırken hükümetlerin özel sektörün kullanacağı fonları, para ve sermaye piyasalarından ve daha başka yollarla kamu sektörüne aktarmaları sonucunda özel sektör yatırımlarında istenilen artışların sağlanamamasında etken olmuştur.

Tablo 1

GSMH, Toplam Yatırım, Toplam Tüketim
Toplam Tasarruf, Dış Kaynak, Yurtiçi Açık
Cari Fiyatlarla
(Milyar TL)

Yıllar	GSMH	Toplam Yatırım	Toplam Tüketim	İç Tasarruflar	Dış Kaynak	Toplam Yatırımlar GSMH (%)	Toplam Tüketim GSMH (%)	Toplam İç Tasarruf GSMH (%)	Yurtiçi Açık GSMH (%)
1979	2200.0	541.0	1705.0	495.0	46.0	24.6	77.5	22.5	2.1
1980	4435.0	1117.0	3562.0	873.0	244.0	25.2	80.0	19.7	5.5
1981	6555.0	1535.0	5251.0	1304.0	231.0	23.4	80.1	20.0	3.4
1982	8722.0	1774.0	7135.0	1587.0	187.0	20.3	81.8	18.2	2.1
1983	11551.9	2311.0	9650.4	1901.4	409.5	20.0	83.5	16.5	3.5
1984	18374.3	3549.9	15339.3	3035.5	513.3	19.3	83.4	16.5	2.8
1985	27789.4	5795.7	22517.7	5270.7	525.0	20.8	81.0	19.0	1.8
1986	39177.2	9654.8	30545.4	8631.7	1023.00	24.6	78.0	22.0	2.6
1987	55757.2	13947.4	42628.7	13128.6	818.9	25.0	76.5	23.5	1.5

Kaynak: D.İ.E., D P T.

Tablo 2

Enflasyon, Kamu Harcamaları
Kamu Gelirleri, Bütçe Açığı
İç Borçlanma
(Milyar TL)

<u>Yıllar</u>	<u>TEFE (*) (%)</u>	<u>Kamu Harcamaları</u>	<u>Kamu Gelirleri</u>	<u>Bütçe Açığı</u>	<u>Bütçe Açığı GSMH (%)</u>	<u>İç Borçlar</u>	<u>İç Borç/ GSMH (%)</u>
1979	63.9	608.2	556.1	52.1	2.4	417.8	19
1980	102.7	1078.9	957.1	121.8	2.7	536.2	12
1981	36.8	1538.4	1469.7	68.7	1	830.1	13
1982	25.2	1658.1	1552.3	105.8	1.2	1558.0	13
1983	40.	2613.0	2314.0	299.0	2.5	3201.0	28
1984	53.5	3785.0	2806.0	979.0	5.3	4123.0	23
1985	38.2	5263.0	4476.0	787.0	2.8	6398.0	23
1986	30.2	8160.0	6754.0	1406.0	3.5	9950.0	25
1987 (**)	59.2	12599.0	10139.0	2460.0	4.4	12267.0	22

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

(*) Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

(**) Geçici

Tablo 3
PARA ARZI

<u>Yıllar</u>	<u>Para Arzı (M1+M2)</u>	<u>M1 (%)</u>	<u>M2 (%)</u>
1979	527796	-	-
1980	881949	58.4	67.1
1981	1637191	38.1	85.6
1982	2554140	38.1	56.0
1983	3288447	44.6	28.8
1984	5133996	41.8	57.5
1985	7550981	40.3	58.9
1986	11643964	38.1	24.5
1987 ^(*)	20340535	41.2	29.8

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

(*) Geçici

İç ekonomide görülen dengesizlikler ve sonuçta fiyat istikrarının bozulması, dolaylı olarak dış ekonomik yapı üzerine de yansiyarak dış ticaret ve ödemeler üzerinde olumsuz etkiler meydana getirir. Bunun için para ve maliye politikaları, sadece fiyat istikrarı ve milli gelir büyüme hızı ile tam istihdam cephesinden değil, bağılı olarak ödemeler dengesi veya dış ticaret dengesi açısından da önemli olmaktadır. Özellikle esnek döviz kuru uygulamalarına şimdiden geçmeyi planlayan bir yönetimin iç ve dış ekonomik amaçlar arasında uyum sağlayıcı PARA ve MALİYE politikası aletlerini etkinlikle uygulaması gerektiği kanısındayız. Ekonomideki para arzı artışı üretimle tüketim malları arz ve talep yapısı ile dış ticaret bilançosunda oluşan değişmelere uygun olmalıdır (24).

(24) Vural SAVAŞ, İKTİSAT POLİTİKASINA GİRİŞ, B.2, İSTANBUL, 1982, s.300.

2- Ekonomik Büyüme ve Fiyat İstikrarı

24 Ocak istikrar önlemiyle beraber GSMH'daki azalmalar durdurulmuş, 1979'da GSMH'da % (-0.4), 1980'de % (-1.1) oranlarında gerileme görülürken, tablo 4'ün incelenmesinden görüldüğü gibi, büyüme hızı 1981'de % 4.1, 1986'da % 8 gibi oldukça yüksek bir oran ve 1987'de % 6.8 olmuştur. Ekonomi geçmişteki kayıpları telafi etmek ve gerekli yapısal değişimini sürdürmek için yüksek ve istikrarlı bir büyüme hızı ortalamasını tutturmak ve devam ettirmek durumundadır.

Tablo 4

1968 Fiyatlarıyla GSMH, Reel Büyüme

Hızı ve TEFE (⌘)

(Milyar TL)

<u>Yıllar</u>	<u>GSMH</u>	<u>Büyüme Hızı</u> <u>(%)</u>	<u>TEFE</u> <u>(%)</u>
1979	208343.0	- 0,4	63.9
1980	206120.0	- 1.1	102.7
1981	214671.7	4.1	36.8
1982	224542.8	4.6	25.2
1983	231863.4	3.3	40.1
1984	245646.2	6	53.5
1985	258213.7	5.1	38.2
1986	278883.2	8	30.2
1987 ^(⌘)	297813.0	6.8	59.2

Kaynak: D İ E, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

(⌘) Toptan Eşya Fiyatları Endeksi

(⌘⌘) Tahmin

1980'de serbest piyasa ve ihrac ikameli büyüme sürecine yönelen Türkiye ekonomisinin ihracatı ve ithalatı arasındaki uzun dönem dengelerini, ancak dinamik ve istikrarlı bir büyüme süreci sonunda sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

İstikrar programı, özellikle büyüme hızını düşük düzeyde tutup enflasyon hızını düşürmeyi, ilk hedef olarak benimsemiş ve alınan tedbirler ise o yıllarda enflasyon hızının düşürülmesinde başarılı olmuştur. Yüksek faiz oranı politikası ise kısır paranın bir kısmını harekete geçirmiş, ancak istikrar programı ilk anda yatırımları arttırmayı öngörmediğinden yatırımlar arttırılamamıştır. Fakat 1983'den sonra sıkı para ve yüksek faiz politikasının nisbeten yumuşatılması ile yatırımların teşviki amaçlanmıştır.

1982 yılına kadar istikrar programının fiyat istikrarı hedeflerine ulaşmada başarı görülmesine rağmen 1983 ve 84 yıllarından itibaren para politikasının gevşemesi, bütçenin açılması ve dolayısıyla enflasyon baskısının artışı nedeniyle iç ekonomik denge sağlamada büyümedeki başarı sağlanamamış ve bu daha sonraki yıllarda da devam etmiştir.

OECD raporunda, 1985 ve 1986 Mayıs döneminde 12 aylık bir süre içerisinde incelenen 14 ülkenin enflasyon oranları tablo 5'de görüldüğü gibi gerçekleşmiştir. Bu verilerden, Türkiye'nin 14 ülke arasında en yüksek enflasyon oranına sahip olduğu dikkati çekmektedir. Konvertibl para sisteminde söz konusu ülkenin enflasyon oranı ile diğer ülkelerin enflasyon oranı arasındaki farkın 2-3 puanı aşmaması gerektiği gözönüne alınırsa, ülkemizdeki enflasyonist ortamın konvertibiliteye geçişi güçleştireceği, eğer konvertibiliteye geçilse bile bunun sağlıklı ve güvenli bir şekilde devam edeceği şüphesini taşımamıza neden olmaktadır.

Tablo 5
Bazı Ülkelerin Enflasyon
Oranları

<u>ÜLKELER</u>	<u>12 Aylık Ortalama Enflasyon Oranı (%)</u>
Japonya	1.6
F.Almanya	2.2
AED	3.7
Fransa	6.5
İngiltere	7.0
İtalya	9.4
Kanada	3.9
Avusturya	3.8
Belçika	5.3
Yunanistan	17.0
İspanya	10.2
Portekiz	22.3
İzlanda	31.1
Türkiye	41.6

Kaynak: OECD Annual Report

Burada şu noktaya dikkat çekmek isteriz. Bir paranın konvertibl bir para olabilmesi için, sadece o ülke vatandaşları tarafından değil, ayrıca ticaret yaptığı ortakları tarafından da genel kabul görmesi ve böylece belirli ülke grupları tarafından kullanılabilir bir para olması gerekir. Yani o ülke ekonomisinin diğer ekonomilerle olan ihracat ve ithalat ilişkisinin sağlıklı ve düzenli olması ve aynı zamanda iç ekonomik yapısının da istikrarlı olması gerekir.

Bir ülke parasının talep edilmesi olayında ihracat ve ithalatçıların büyük önemi vardır. Ülke ihracatçıları

yaptıkları dış satım sonucu döviz elde ederler ve bu dövizleri ülke parası karşılığında piyasaya veya Merkez Bankası'na arz ederlerken ithalatçılar ise yapacakları dış alım için ihtiyaç duydukları döviz elde edebilmek için ülke parası vermek; böylece dolaylı olarak ülke parasını talep etmek durumdadırlar. Bu mekanizmanın her iki tarafında da ülke parasının talep edilmesi olayı gerçekleşmektedir. Ayrıca konvertibilite sistemine geçilmesi durumunda, yabancılar ülke parası karşılığında ithalatta bulunabileceklerinden yabancılar da ülke parasını talep ederler. Böylece ülkenin toplam ihracat ve ithalatının büyüklüğü ve ülkelere dağılımının genişliği ülke parasının dış dünyada aranılmasının derecesini de belirler. Fakat aynı zamanda ülke parasının istikrarlı bir par niteliği göstermesi veya sürekli değer kaybeden bir para olmaması da gerekir ki, bu da yine iç ekonomik yapıyla ilgili olmaktadır.

İç ekonomide istikrarsızlıkların ve enflasyonist ortamın hala yaşanmaya devam edildiği Türkiye'de Türk Lirasının konvertibl kılınmasının bu açıdan oldukça zorlaştığı görüşünü taşımaktayız.

3- Para ve Sermaye Piyasaları

Ülkenin para ve sermaye piyasalarının gelişerek, diğer uluslararası piyasalar ile bütünleşmesi de konvertibilite sistemine geçişin bir koşulu olmaktadır. Böyle bir bütünleşmenin sağlanabilmesi için de en azından;

- Kısa vadeli sermaye hareketlerinin oluşması
- Dalgalı döviz kuru sisteminin izlenmesi
- Döviz kuru değişimleri ile kısa vadeli faiz oranları arasındaki karşılıklı ilişkinin kurulması ve

- ülkede izlenen kısa ve uzun vadeli faiz oranları politikasının sermaye hareketlerini etkileyebilmesi gerekmektedir (25).

Bu koşullar sağlandığı zaman ülkenin para ve finans politikasının dışa açılması gerçekleşecek, böylece konvertibilite sistemine geçiş kolaylaşacaktır. Ayrıca yine bu amaç için, para politikasının likiditesini kontrol edebilecek ve döviz kuru dalgalanmalarında etkinlik sağlayabilecek kısa vadeli para piyasası serbest faiz oranının oluşturulması da önemli bir adım olacaktır (26).

Ülkemizde son yıllarda bu konuda çalışmalar yürütülmüş ve geç de olsa 1986'nın ortalarına doğru bir "Bankalararası TL Borsası" veya "TL İNTERBANK'ı" yavaş yavaş faaliyet göstermeye başlamıştır. Fakat bu piyasa da sermaye piyasası gibi daha henüz emekleme devresinde bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye'de henüz para ve sermaye piyasalarının gerçek anlamda gelişmiş bir piyasa yapısı göstermediklerini burada ifade edebiliriz. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'de para piyasasında kısa vadeli faiz oranları ile banka sistemi veya ekonomik likiditesi arasında henüz daha tam anlamıyla karşılıklı bir ilişkinin oluşturulamadığını söyleyebiliriz.

Öte yandan sermaye piyasası Türkiye'de 27.7.1987 tarihinde Sermaye Piyasası Kanunu'nun kabulü ile yasal statüye kavuşturulmuştur. Ancak sermaye piyasasının, konvertibilite sisteminin belirlenmesi için henüz yeterli düzeyde gelişmediğini söyleyebiliriz. Buna rağmen sermaye piyasası kurulunun 1985 yılında halka arzedilmesi için verdiği hisse senedi

(25) ASLAN, a.g.m., s.9.

(26) ASLAN, a.g.m., s.9.

ve tahvil ihraç izinleri önceki yıla göre artış göstermiştir. Sermaye piyasasında gözlenen yoğun faaliyet ve hareketlilik 1986 yılında da hızlanarak devam etmiştir. Bu dönemde hazinenin haftada 55-60 milyar TL nominal değer taşıyan bono ve tahvil ihraç ettiği ve ihraç edilen bu menkul kıymetlerin % 60'ına yakın kısmının satıldığı gözlenmiştir. Yurtiçindeki bu gelişmelerin dışında, yurt dışında da hazine garantili, yatırım ve kalkınma bankaları ile bazı KİT tahvillerinin pazarlanması çabalarında bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. Tokyo'da Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası, Devlet Yatırım Bankası ve Turizm Bankasına ait 30.5 milyar yen değerinde 7 yıl vadeli % 7.3 ve % 7.8 faizli tahviller satılmıştır. 1987 yılının ilk üç ayında ise aracı kurumların ve bankaların satışa sundukları toplam menkul kıymetlerin değeri 1.034 milyar liraya ulaşarak önceki yılın aynı dönemine oranla % 140 artmıştır. Ancak Türkiye'de özel sektörün sınırlı finansman imkanlarının desteklenmesi amacıyla kısa vadeli yeni finansman araçlarının uygulanmaya koyulması gereksinimi duyulmaktadır. Ayrıca bu gelişmelerin ötesinde dış piyasalarla bütünleşme çabası ve eğilimi de konvertibilite açısından gerekli olmaktadır (27). Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın Ağustos 1986'da Hazine garantisi taşımayan borç senedini Avrupa'da uluslararası finans çevrelerine arz etmesi bu konuda dikkate değer bir olay olarak değerlendirilebilir.

B- 1980 SONRASI TÜRKİYE EKONOMİSİNİN DIŞ TİCARETİ VE
KAMBIYO PİYASASININ KONVERTİBİLİTE AÇISINDAN
İNCELENMESİ

1- Dış Ticaret veya Cari İşlemler Dengesi

Konvertibilite sistemine geçişte, makro ekonomik denge düzeyinde, yurtiçi tasarruf-harcamalar (yatırımlar) dengesi, para arz ve talebi ve mali (bütçe) dengesi yanında belki de en önemli olanı, dış ekonomik yapı açısından, yani ödemeler bilançosu (genellikle dış ticaret veya cari işlemler) dengesinin sağlanmasıdır (28).

Ödemeler bilançosu dengesinden esas kastedilen, kısa dönemde ülkenin ne döviz ne de altın rezervlerinin cari işlemler ve sermaye hareketleri sonucu ortaya çıkan bir dengesizliği gideremeyecek düzeyde bulunmaması koşuludur, denilebilir. Uzun dönemde ise ülkenin ödemeler bilançosu dengesini direkt cari işlemler ve sermaye hareketleri kalemlerinin kendi aralarındaki dengeleriyle sağlamaları olarak düşünülebilir (29).

Konvertibilite sistemine geçmeyi düşünen bir ülkenin, uzun dönemde ödemeler bilançosunu reel anlamda denkleştirmek için aşağıdaki önlemlere başvurması salık verilir:

- Dış ticaret ve Kambiyo Denetimlerine
- Dış yardımlara
- Sürekli döviz kuru oynamalarına (30),

(28) ŞATIROĞLU, a.g.m., s.436.

(29) Gürkan ÇELEBİCAN, "TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTESİ SORUNU", DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, MART-NİSAN, S.9, YIL 1988, s.18.

(30) ÇELEBİCAN, a.g.m., s.18.

Dış ticaret ve kambiyo denetimleri ödemeler bilançosunu denkleştirmek için başvurulan zorlayıcı birer tedbir, dış yardım ise gelişmekte olan bir ülkenin uluslararası finansman sorununa geçici olarak çözüm olabilecek bir nitelik taşıırken, döviz kuru ayarlamaları özellikle devalüasyon, ülke ihracatının dış dünyadaki fiyat hareketlerinin veya içerdeki fiyat hareketlerinin olumsuz tesirini gidermek amacıyla yapılan geçici bir tedbirdir.

Dış ticaret bilançosu kronik ve sürekli açık veren bir ülkenin konvertibilite sistemine geçmesi istenmeyecek bir durumdur. Cari işlemler bilançosundaki diğer kalemler ve kısa vadeli sermaye hareketleri ile kronik dış ticaret açıklarının bir ölçüde giderilmesi olanağı olsa dahi, dış ticaret dengesi sağlanmadıkça veya dış ticaret açıklarının devamlı ve sağlıklı bir şekilde azaltılması sürecine girilmedikçe konvertibilite sisteminin oluşturulması ve korunması güçtür(31).

Tablo 6'da gözlendiği gibi cari işlemler bilançosu 1980'de (-3113) milyon dolarken bu yıldan sonra açık önemli ölçüde aşağı çekilmiş ve 1987'ye kadar ortalama birbuçuk milyar dolar seviyesinde seyretmiştir. 1987'de 1 milyar doların altına inmiştir. Tablo 7'de görüldüğü gibi ihracat artış hızı 1981'de % 62 gibi önemli bir orana ulaşırken ithalat artış hızı % 13 olarak gerçekleşmiştir. Başlangıç olarak bu iyi bir başarı iken daha sonra sürekli olmamıştır. % 62'lik artış, 1980'de yapılan büyük oranlı devalüasyon ve gerçekçi kur uygulaması, ihracatta vergi iadesi teşvik primi ile birlikte ihracat formalitelerinin basite indirgenmesiyle, potansiyel olarak daha önce mevcut olup yapılamayan ihracatın birden

(31) AYDIN, a.g.e., s.50.

dış pazarlara akmasına bağlanabilir. 1980'den sonra ihracatın ithalatı karşılama oranının oldukça iyi bir yükselme göstererek % 37'den % 76'ya ulaşması başarılı bir ilerleme olarak değerlendirilebilir, fakat yeterli olmadığı kanısındayız. Bu oranın % 100'lere ve hatta % 100'leri de geçmesiyle birlikte Türkiye Ekonomisinin dış ticaretinin gelecek seyrine daha güvenle bakabiliriz. Çünkü konvertibiliteye geçiş açısından, Türk Ekonomisinin paraları konvertibl birkaç arap ülkesi gibi zengin petrol yataklarına sahip olmaması, ülkenin uzun vadede ithalatının belki de hemen hemen hepsini kaliteli ve iyi fiyata sattığı mallarıyla karşılması yani sanayi ürünü ihracatçısı durumuna gelmesi daha istenir bir durum olsa gerekir.

Bir ülke parasının o ülkenin ekonomik yapısıyla olan sıkı ilişkisi sonucunda, eğer ülke ekonomisi dünya ekonomisinde özgür bir yere sahip ve ekonomik ilişkide bulunduğu ülkenin güvenle ve sağlıklı bir şekilde dış ticaret ve diğer ekonomik faaliyetlerini yürüttükleri bir ülke durumunda ise, dünya ülkeleri arasında parasının da belirli bir değere sahip olacağını söyleyebiliriz. Şüphesiz paranın değeri ve aranılabilirliğini, o ülke ekonomisinin dışarıya sattığı malların dünya piyasasındaki fiyat ve kalitesi ve aynı zamanda da dış talebin sürekliliği ve esneklik derecesi de önemli oranda belirleyecektir. Bu itibarla Türkiye Ekonomisinin sanayi mallarını, kaliteli ve dünya piyasa fiyatlarıyla rekabet edebilecek düzeyde ihraç eder duruma gelmesiyle Türk Lirasının Konvertibilitesine doğru başarılı bir adım atılmış olacaktır.

Tablo 6

Dış Ticaret ve Cari İşlemler

(Milyon ABD Doları)

<u>Yıllar</u>	<u>İhracat</u>	<u>İthalat</u>	<u>Görünmeyen İşlemler</u>	<u>Dış Ticaret Dengesi</u>	<u>Cari İşlemler Dengesi</u>
1979	2261	5069	1689	-2808	-1119
1980	2910	7909	1886	-4999	-3113
1981	4703	8933	2246	-4230	-1984
1982	5746	8843	1931	-3097	-1166
1983	5905	8895	1162	-2990	-1828
1984	7389	10331	1535	-2942	-1407
1985	8255	11230	1962	-2975	-1013
1986	7583	10664	1553	-3079	-1528
1987 ^(*)	10322	13556	2247	-3234	-987

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

(*) Geçici

Tablo 7

<u>Yıllar</u>	<u>İhracat Artış Hızı (%)</u>	<u>İthalat Artış Hızı (%)</u>	<u>İhracat/İthalat (%)</u>
1980	29	56	37
1981	62	13	53
1982	22	-1	65
1983	3	0.6	66
1984	25	16	72
1985	12	9	74
1986	-8	-5	71
1987	36	27	76

Dış ticarete ve cari işlemlerde görülen kısmi iyileşmenin nedeni olarak ihracatta sağlanan kolaylıklar ve teşviklerle beraber, Mayıs 1981'de günlük ve daha gerçekçi kur uygulamasına geçişle birlikte kambiyo da gerçekleştirilen serbestlik gösterilebilir.

Ayrıca günlük kur uygulamasına geçilmesi, ihracat ve ithalatta uygulanan kurların birleştirilmesiyle birlikte, ihracat bir yerde döviz kuru politikasıyla teşvik edilirken, ithalatın da nisbeten pahalı hale gelmesi 1980 sonrasında dış ticaret dengesinde iyileşmenin devam etmesine neden olmuştur denilebilir.

Tablo 8'den görüldüğü gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı 1975 ve 1980 arasında % 50'nin altında seyretmiş ve bu oran 1980'de % 37 olarak gerçekleşmiş fakat tablo 7'de görüldüğü gibi ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980'den itibaren yükselme göstererek en son 1987'de % 76 gibi geçmişe göre oldukça önemli bir orana yükselmiştir.

1980'e değin ekonominin gerek dış ticaretinde ve gerekse cari işlem dengesinde istikrarsızlık ve olumsuz durum mevcutken, 1980'den sonra gerek ihracatın ithalatı karşılama oranında ve gerekse cari işlem dengesinde daha bir istikrar ve olumlu gelişme olduğu burada söylenebilir. Fakat, burada şunu hemen belirtmek isteriz ki, TL'nin konvertibilitesi açısından, ilerde sağlıklı bir dış ticaret ve ekonomik ilişkinin oluşturulması, kanımızca ihracatın ithalatı karşılama oranının % 100'lere hatta daha da ileri bir orana ulaşması gereklidir.

Tablo 8
Cari İşlemler, İhracat,
İthalat
(Milyon dolar)

<u>Yıllar</u>	<u>Cari İşlemler Dengesi</u>	<u>İhracat/ İthalat (%)</u>
1975	-1880	28.56
1976	-2301	38.21
1977	-3385	30.24
1978	-1418	49.75
1979	-1119	44.60

Kaynak: D.İ.E.

Tablo 9
İhracatın Sektörel
Dağılımı
(Milyon dolar)

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam İhracat</u>	<u>Sanayi</u>	<u>Sanayi/ Toplam İhracat (%)</u>
1979	2261	785	35
1980	2910	1047	36
1981	4703	2290	49
1982	5746	3429	60
1983	5728	3658	64
1984	7133	5144	72
1985	7958	5995	75
1986	7457	5324	71
1987 ^(*)	10190	8065	79

Kaynak: D.İ.E.

(*) Bilgiler geçicidir.

Bu arada tablo 9'dan gözleendiği gibi, daha önceleri tarımsal ürün ve hammadde ihracatçısı konumunda olan ve toplam ihracatı içerisinde sanayi ürünlerinin payı % 50'yi bulmayan Türkiye'nin, ihracatında 1980'den itibaren bu durum değişmeye başlamış ve 1987 yılına gelindiğinde, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı % 79'lara ulaşmıştır.

Ayrıca, tablo 10'dan da gözleendiği gibi, 1983'den itibaren toplam ihracat içerisindeki AET ülkelerinin payında hem mutlak hem de nisbi artışlar olduğu görülmektedir. Yine 1981'den itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapılan ihracatta mutlak ve nisbi artışlar olduğu yine aynı tablodan görülmektedir.

1980 yılına kadar önemli bir değişiklik göstermemiş olan ihracat yapısında 1980 ile 1987 döneminde önemli değişiklikler olduğu bir gerçektir. Özellikle son yıllarda üretimin daha yüksek bir oranı ihraç edilirken, ihracat/GSYİH oranı 1980'de % 5.2'den yaklaşık 10 puanlık bir artış ile 1985'de % 15.3'e yükselmiştir.(32).

Bu dönemde cari işlemler bilançosuna en önemli katkıyı, ihracatın yaptığı görülmüştür. Cari işlemler açığı 1980 yılında ihracatın oranı olarak % 107 iken daha sonra hızla gerileyerek 1987'de % 9 olmuştur (33).

Bütün bunlara bakarak seksenli yıllarda Türkiye ekonomisinin ihracatta önemli ilerlemeler sağladığını, belki daha da önemlisi yapısal bir değişim sürecini yaşadığını söyleyebilirsek de, ihracatın ithalatı karşılama oranında ve ihracat artış hızında sürekli bir yükseliş yerine bazı yıl-

(32) ASLAN, a.g.m., s.9.

(33) ASLAN, a.g.m., s.9.

Tablo 10
İhracatın Ülkeler İtibariyle
Dağılışı
(Milyon Dolar)

<u>Yıllar</u>	<u>Toplam İhracat</u>	<u>AET Ülkelerine Yapılan İhracat</u>	<u>Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerine İhracat</u>	<u>Diğerleri</u>	<u>AET/Toplam İhracat (%)</u>	<u>Ortadoğu ve Kuzey Afrika/Toplam İhracat</u>
1979	2261	1098	407	756	49	18
1980	2910	1251	658	1005	43	22
1981	4703	1503	1943	1267	32	41
1982	5746	1755	2690	1301	31	47
1983	5728	2010	2629	1089	35	46
1984	7133	2732	2929	1472	38	41
1985	7558	3547	3338	1073	47	44
1986	7457	3263	2577	1617	44	35
1987(*)	10190	4868	3809	1513	48	37

Kaynak: D.İ.E.

(*) Bilgiler geçicidir.

larda bu yükselişlerdeki düşmenin dünya ekonomisinin yapısından ziyade ülke içerisinde kaynaklandığını ve bunların da özellikle ihracatta uygulanan teşviklerle ve vergi iadeleriyle ilgili olduğunu, teşvikler arttıkça bu oranların yükseldiğini, azaldıkça da düştüğünü, dolayısıyla teşvik tedbirlerinin kaldırılmasını ve dış ticaret veya cari işlemler dengesinin, bağlı olarak da ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasını gerektiren konvertibilite sistemine geçiş sürecinin uzadığını ve konvertibiliteye geçmenin zorlaştığını da hemen belirtmek isteriz.

Uzun dönemde sağlıklı ve sürekli bir dış ticaret dengesi için, artan üretim kaynaklarının dış ticaret kesimine aktarılması ve bu sektör gelirinin artış oranının, milli gelirin sürekli artan bir oranını oluşturması kanımızca ülkenin istikrarlı bir ekonomik yapı içerisinde büyüme dinamiklerini sürdürmesiyle olasıdır ki bu sağlanamadığı takdirde ileride, ekonomide tikanıklıklarla karşılaşarak dünya ekonomisinden kopmalar veya karşılaştırmalı üstünlüklerden sapmalarla beraber kalkınma sürecinin kesintiye uğraması da ortaya çıkabilir. Ancak burada şu noktaya da değinmekte fayda görüyoruz. Dış ticaret açıklarının azaltılması veya dış ticaret dengesine ulaşılabilmesi için sırf ihracat artış hızının yükseltilmesi yanında sorunun başka bir yönü olan ithal talebinin azaltılması gerçeği karşısında etkin bir ithal ikamesi politikası da uzun dönemde zorunludur denilebilir (34).

2- Gerçekçi Döviz Kuru ve Kambiyo Politikası

Konvertibilite sistemine geçişte gerçekçi döviz kuru politikasının uygulanması, birinci bölümde konvertibilitenin

(34) AYDIN, a.g.e., s.51.

teorik temellerinin izah edilmesinde de değinildiği gibi zorunlu olmaktadır.

Döviz kuru, döviz arz ve talebini kendiliğinden dengeleyen kur olarak tanımlanabilir (35). Döviz arz ve talebini dengeleyen bu kur, kambiyo ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı, gümrük duvarlarının önemli ölçüde indirildiği bir ortamda oluşabilmektedir (36). Diğer bir deyişle gerçekçi döviz kuru, serbest uluslararası ticaret sisteminde cari işlemler hesabını dengede tutacak biçimde oluşan kur olarak da tanımlanabilir.

Günümüzde döviz fiyatlarının hiçbir müdahaleye uğramaksızın tamamen piyasada belirlenmesi çok ender rastlanan istisnai bir durumdur. Genellikle hükümetlerin, Merkez Bankaları aracılığı ile döviz piyasalarına müdahalede bulunduğu gözlenmektedir (37). Ancak, para otoriteleri birçok nedenlerle para arzı üzerindeki kontrollerini kaybedebilmektedir. Merkez Bankalarının ticari bankalar üzerindeki etkinliklerini kaybetmeleri, ya da emisyonla yol açan ters mali politikalar, bu konuda iki genel olasılık olabilmektedir. Buna rağmen, ülkenin para stokunu kontrol edebilen bir idare uzun dönemde dünyada herhangi bir buhran yaşamadığı sürece oldukça iyi bir döviz kuru istikrarı kurabilecek ve cari döviz işlemlerinde uygulanan konvertibilite ile birlikte böyle bir döviz kuru istikrarının sağlanması, dünya ekonomisinde ticareti yapılan mal ve hizmetlerin iç ve dış fiyatlarını eşitleyecektir (38).

(35) KARLUK, a.g.e., s.310-311.

(36) AYDIN, a.g.e., s.68.

(37) ONGUN, a.g.m., s.14.

(38) ASLAN, a.g.m., s.9.

3- Fiyatlarla Döviz Kurları Arasındaki İlişki

Birinci bölümde kısaca açıklanmaya çalışıldığı gibi, ülke içi fiyatlarla döviz kurları arasında sıkı bir ilişki vardır. Ülkede uygulanan döviz kuru sistemi sabit, esnek veya gözetimli dalgalanma türünden birisi olabilir. Bunlardan gözetimli dalgalanmanın uygulandığı Türkiye'de mekanizmanın nasıl gerçekleşeceğini incelemeye çalışırsak; ülkede genel fiyat seviyesinde bir yükselme olduğu durumda, eğer yetkili kurum bu olayı kendi belirlediği döviz kurlarına yansıtmasa ihracatçılar zararlı, ithalatçılar ise karlı çıkarlar. Zira fiyat artışlarının olduğu durumda ülke parasının iç değerinde bir düşme ortaya çıkacak, diğer değişkenler sabitken yerli paradan bir miktar kaçış ve dövize yönelik sonucunda, ülke parasının serbest döviz piyasasında değeri düşecektir. İhracatçı elde ettiği döviz serbest piyasa yerine ilgili kuruma satmak zorunda ise, kurumun belirlediği kurla, serbest piyasada oluşan kur farkı kadar bir zararla karşılaşacaktır. Bu mekanizmadan ithalatçının da karlı çıkacağı anlaşılabilir.

Bu mekanizmaya esnek kambiyo sistemi açısından bakılacak olursa, diğer değişkenler sabitken ülke içi fayatlarda bir yükselme, ülke parasının yurtiçi alım gücünün düşmesi sonucunu doğuracaktır. Bu durumda milli paradan kaçış ve dövize yönelik başlar ki sonuçta serbest döviz piyasasında döviz kurlarında bir yükselme (incertain sistemde) ortaya çıkar. Bu mekanizma, ihracat, ithalat ve faiz oranları açısından da önemlidir.

Bilindiği gibi Türkiye'de uzun yıllar sabit döviz ku-

ru sistemi uygulanmış (39), bu nedenle de yüksek oranlı devalüasyonlardan kaçınılmamıştır. Bu dönemde döviz kuru piyasası kurallarına bırakılmayarak idari kararlar ile belirlenmiştir. 24 Ocak istikrar programı ise yüksek oranlı bir devalüasyon kararı ile başlamış ve böylece dünya piyasalarından kopmuş ülke piyasasının yeniden dünya fiyatları ile bütünleştirilmesi, amaçlanmıştır.

24 Ocak devalüasyonundan sonra döviz kurunun aşırı değerlendirilmiş niteliği bir ölçüde azaltılmışsa da bir takım kambiyo ve gümrük kontrolü ve kısıtlamaları ile korunan bir kur sisteminin devam ettiği gözlenmiş ve Ocak 1980'den 1 Mayıs 1981'e kadar kur belirlemeleri de daha gerçekçi bir şekilde yapılmıştır.

Bir kambiyo sisteminin,

- kurun belirlenmesi ve bu amaçla kullanılan yöntem,
- efektif döviz kurlarını etkileyen gümrük vergileri, ithalat kısıtlamaları gibi diğer faktörler ve
- döviz alış-verişlerinin serbestlik derecesi

(39) Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından dünya ekonomik bunalımının ortaya çıktığı 1929 yılına değin Türkiye'de serbest kur sistemi geçerli olmuş ve döviz piyasasında yabancı paraların alım ve satımı serbest bırakılmış, yani konvertibilite sistemi uygulanmıştır. Bu dönemde aynı zamanda resmi bir döviz kuru belirlemesi yapılmamakta, kurlar döviz piyasasında arz ve talebe göre oluşmaktaydı. 1929 yılında Dünya'da başlayan genel buhrana paralel olarak Türkiye de bazı önlemler almak zorunda kalmış ve spekülasyonla mücadele etmek amacıyla önce 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu sonra da 20 Şubat 1930'da çıkarılan 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile 1930 yılından başlayarak kambiyo kontrol sistemi yürürlüğe konulmuştur. Sıkı bir döviz kontrol rejimi bazı değişikliklerle fakat aslını koruyarak 29 Aralık 1983 tarihine kadar devam etmiştir ve bu tarihte yürürlüğe giren 28 sayılı kararlar son bulmuştur.

Tablo 11 (40)

<u>Tarih</u>	<u>Toptan Eşya Fiyat İndeksindeki % Değişme</u>	<u>Döviz Kurundaki % Değişme</u>
Ocak 1980	9.2	48.00
Şubat 1980	29.3	-
Mart 1980	4.4	-
Nisan 1980	3.5	5.3
Mayıs 1980	2.9	-
Haziran 1980	2.7	5.8
Temmuz 1980	0.2	-
Ağustos 1980	1.5	2.7
Eylül 1980	3.5	-
12 Ekim 1980		3.4
26 Ekim 1980	7.1	2.5
Aralık 1980	3.1	1.5
Ocak 1981	4.5	2.9
Şubat 1981	2.2	4.4

olmak üzere üç önemli unsuru bulunmaktadır. Türkiye'de 1980 yılına kadar bu üç unsuru da kapsayan sistem veya politika geliştirilmemiştir. Ocak 1980 kararlarından sonra dışa dönük döviz politikası ve kambiyo sistemi geliştirilmesi ve uygulanması zorunluluğu gündeme gelmiştir. Bu nedenle günümüze kadar 24 Ocak Kararlarının devamı ve tamamlayıcısı niteliğini gösteren bir dizi uygulama biraz gecikmeli de olsa yürürlüğe girmiştir.

Özellikle, benimsenen dışa dönük kalkınma stratejisi ile TL'sini aşırı değerlendiren bir kur politikasının birlikte yürütülmesi mümkün olmadığından, sürekli ve gerçekçi bir

döviz kuru ayarlaması yoluna gidilmiş ve bu amaçla 1 Mayıs 1981'de döviz kurlarının, Merkez Bankası tarafından günlük olarak belirlenmesine geçilmiştir. Böylece zaman zaman kesikliklerle karşılaşılmasına rağmen 1 Mayıs 1981'den itibaren TL'nin değeri konvertibl dövizlere göre günlük olarak ve gerçekçi bir şekilde belirlenirken böylece piyasa fiyatına yaklaşılmaya çalışılmıştır. Bu uygulama, konvertibiliteye giden yolu açık uygulaması olarak değerlendirilebilir.

Gerçekçi döviz kuru uygulaması karşısında, sanayi sektörünün vergi iadesi ve diğer teşvik tedbirlerine duyarlılık göstererek ihracatın bileşimini önemli ölçüde değiştirecek biçimde sınai ihracatını artırdığını söyleyebiliriz. 1981 yılında sınai ihracatın artış hızı % 108 dolaylarına yükselerek, % 35 oranında bir artış gösteren tarımsal ürün ihracatı artış hızını oldukça geride bırakmıştır (41).

Daha sonraki yıllarda da dışa açılma stratejisi çerçevesinde kambiyo ve dış ticaret alanlarında çeşitli gelişmeler görülmüş ve kambiyo sisteminde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu noktadan olmak üzere 29 Aralık 1983'de TPKHK hakkında 28 sayılı kararla birlikte Merkez Bankasıyla işlem yapılan tüm dövizlerin alış ve satış kurlarının Bankaca belirlenmesine son verilmiş, bankanın sadece ABD dolarının esas kurunu günlük olarak saptaması ve ilan etmesi yoluna gidilmiştir. Öte yandan yetkili bankaların belirlenen esas kurun % 6 altında ve üstünde olmak üzere, dövizlerin alış ve satış kurumu, döviz alış ve satış kurları arasındaki farkın $\frac{1}{4}$ % 2 marjı aşmaması koşulu ile serbestçe belirlemeleri ilkesi benimsenmiş-

(41) Asaf Savaş AKAT, "1981 Sonbaharında Türkiye Ekonomisinin Dış İlişkilerine Bir Bakış", TÜSİAD 1981 Sonbaharında Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Özel Sorunları, İstanbul, 1981, s.28.

tir. Böylece kambiyo sistemine, görece, oldukça önemli bir rahatlama getirilerek, döviz işlemleri yapmaya yetkili bankalara, Merkez Bankası tarafından çapraz kur bazından saptanan doların esas kurunun \pm % 6 oranındaki marj içinde, doların ve çapraz kurlara göre diğer döviz kurlarının serbestçe belirlenmesi olanağı tanınmıştır. Yine Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkındaki 28 sayılı kararla, bankaların ve şirketlerin, vadeli döviz işlemleri de dahil olmak üzere, her türlü döviz işlemini yapması, dövizle borç alıp vermesi serbest bırakılmıştır. Türkiye'de yerleşik kişi ve yabancıların yanlarında her türlü döviz bulundurmaları, bankalarda döviz tevdiat hesabı açtırmaları ve bunları diledikleri gibi kullanmaları serbest bırakılmıştır (42). Döviz sistemine ilişkin olarak getirilen diğer bir serbesti de yetkili banka sınırlamasının kaldırılarak tüm bankaların döviz pozisyonu bulundurmalarına izin verilmesidir (43). Daha sonra 7 Temmuz 1984 günü yayınlanarak yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkındaki 30 sayılı karar kambiyo mevzuatının genel ilke ve esaslarına bir değişiklik getirmeyip, Merkez Bankalarının sistemindeki döviz pozisyonuna tasarruf imkanı genişletilmiştir.

30 sayılı kararın getirdiği yenilikler arasında hükümetin, bankaların döviz pozisyonuna müdahale yetkisinin artırılması bulunmaktadır. 28 sayılı kararda, bankalar, kesin alışını yaptıkları dövizin % 20'sini Merkez Bankasına devretmekle yükümlüdürler. Yeni uygulamada, bankaların kesin alıştan kaynaklanan döviz pozisyonlarının Merkez Bankasına hangi oran ve esaslarla devredileceği Başbakan yardımcılığının yetkisine bırakıldı.

(42) R.G. T.29.12.1983, No.18266, s.2.

(43) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.195.

30 sayılı karar, ihracat bedeli dövizlerin yurda getirilme süresinin geçirilmesi halinde kur farklarının destekleme ve fiyat istikrar fonuna aktarılması hükmünü de içermektedir. Bu durum 26 sayılı kararda belirgin değildi (44).

T.C. Merkez Bankası 1 Temmuz 1985 tarihinde ticari bankaları döviz kurunun belirlenmesinde serbest bırakmıştır. Daha sonra, döviz kurunun belirlenmesindeki bu serbestiyle, döviz pozisyonu tutulmasındaki serbesti Şubat 1986'daki, Bankaların döviz girişlerinin % 20'sini Merkez Bankasına devretmeleri ve 14 Mart'daki döviz alım-satımlarında % 1'lik sınırlama ile son bulmuş ve böylelikle konvertibiliteye doğru atılan önemli bir adım eskisinden daha da geriye çekilmiştir.

14 Mart geriye dönüş kararları, bankalar, Merkez Bankası kurlarının, döviz alış-satışlarda en fazla % 1'in altında ve üstünde kur uygulayabilecekler, efektif kurlarda bu oran % 3'ü geçmeyecek, ihracat ve görünmeyen kalemlerden elde edilen dövizlerin % 15'ini Merkez Bankasına yatırılacak, döviz tevdiat hesaplarının % 15'i munzam karşılık olarak yatırılacak şeklinde özetlenebilir. Daha sonra 30 Ekim 1986'da yine bu kararlara ek olarak, bankalar döviz alış kurlarını Merkez Bankasının satış kuruna kadar uygulayabilecekler, döviz alış ve satış kurları arasında en fazla % 0.5 fark olacak, efektif alış kuru yine Merkez Bankasının efektif satış kurunu aşamayacak, alış ile satış arasında en fazla % 1.5 fark olacak şeklinde daha da kısıtlayıcı kararların uygulamasına geçilmiştir.

Şüphesiz ki o günlerde döviz spekülasyonlarının had safhaya ulaşması bu tür kısıtlayıcı kararların alınmasına

nefen olmuştur, fakat kanımızca esas sorun, Türkiye'de o günlerde modern anlamda bir döviz piyasasının olmayışydı ve ayrıca da bundan başka ülkenin döviz arz ve talebindeki kısa dönemdeki büyük bir dengesizliğin var olmasıydı. Yani temel etken Türkiye ekonomisinin yapısından kaynaklanmaktadır. Bunda Türk sanayinin ithalata bağımlı olmasından doğan döviz talebi yanında ihracatın devam edebilmesi için döviz kurunun teşvik unsuru olarak kabul edilmesinin payı büyüktür (45). Dış borç ödemelerinin de bu konuda baskı yaratıcı rolünü unutmamak gerekir (46).

14 Mart olayından sonra döviz piyasasının kurulmasına doğru bir adım daha atılarak 2.12.1986 günü resmi gazetede yayınlanan bir tebliği ile özel change bürolarının kurulmalarına müsaade edilmiştir.

Ve nihayet 29 Temmuz 1988 kararları ile Türkiye'de serbest kur dönemine geçiş yolu açılmıştır. Bankalar, özel finans kurumları ve döviz büfelerine kur belirlenmesine katılım olanağı veren yeni uygulamaya göre söz konusu kurumlar, alım-satımlar için fiyat teklifinde bulunacaklar, T.C. Merkez Bankası da oluşacak fiyatları uluslararası gelişmeleri de dikkate alarak ertesi günün resmi kuru olarak ilan edecek-

(45) 13 Mart 1986 günü kur makası oldukça açılmış durundaydı. 1 ABD dolarının efektif alış kuru serbest piyasada (Tah-takale) 660.5 TL iken M.B.'ca ilan edilen kur 608.85 TL idi. M.B.'nin belirlediği bu kur gerçekçi olmaktan uzak olduğu için % 7 oranında devalüasyona gidilerek 14 Mart günü 1 efektif alış kuru 645 TL'na yükseltilmiştir. 1986'da yaşanan döviz çalkantılarının, Türk Ekonomisinin döviz problemlerini tam anlamıyla çözüme kavuşturamadığını ortaya koyarken bu aşamada Türkiye Ekonomisinin konvertibiliteye geçecek güçte olmadığını da göstermiştir. PİRİMOĞLU, a.g.e., s.195.

(46) PİRİMOĞLU, a.g.e., s.195.

tir. Dövizle yetkili kurumlar bu kurun dövizlerde % 0.5, efektiflerde % 2 altında ve üstünde olma koşuluyla gişe satış kurlarını belirleyecekler, açıklanan kurlar gün boyu sabit kalırken, 50 bin doların üstü işlemlerde kurlar serbest bırakılacaktır (47). Daha sonra yukarıdaki oranlar dövizlerde % 0.2 efektiflerde % 1 olarak değiştirilmiş yani kısmi bir konvertibilite uygulamasında bir daraltma gözlenmiştir.

Fakat, Merkez Bankası bünyesinde oluşturulan döviz ve efektif piyasaları, son günlerde konvertibiliteye gidiş açısından çok olumlu birer gelişmelerdir. Fakat bu gelişmeler yalnız başına çok büyük bir anlam taşımamaktadır. Çünkü sağlıklı bir ihracat-ithalat veya cari işlemler dengesine oturmamış ve önemli bir döviz rezervine sahip olmayan bir ülkenin sadece döviz piyasasını kurmakla henüz bu aşamada konvertibiliteye geçebileceği yani IMF'nin VIII. maddesine okey diyebileceği kanaatinde olmadığımızı burada belirtmek isteriz.

Nitekim daha önceki olaylarla birlikte 4 Şubat 1988 günü ortaya çıkan tablo bizim bu kanaatimizi doğrular niteliktedir. Bilindiği gibi 4 Şubat 1988 günü

- 1 ay içerisinde yurda getirilecek olan dövizlerde teşvikler % 20 oranında arttırılmış

- İhracat bedellerinin tümünün yurda getirilmesi şart koşulmuş (ihracatçılar daha önce ihracat bedellerinin % 80'ini yurda getirmek zorundaydılar), zamanında getirilmeyen ihracat bedellerinin Merkez Bankasına satılması öngörülmüş ve

- İhracatta alınan depozito oranının % 15'e çıkarılması gibi kararlar uygulanmaya başlanmıştır.

(47) ERSAN, a.g.m., s.9.

4 Şubat kararlarının alınmasının başlıca iki nedeni var denilebilir. Bunlar,

- Gittikçe hızlanan enflasyon
- Ekonomide bir döviz sorununun ortaya çıkmasıdır.

Bu da göstermiştir ki, global bir ekonomide para-maliye ve döviz kuru politikaları birbirleriyle ahenkli bir şekilde uygulanmadıkça konvertibiliteye geçilse bile ilerde büyük problemlerle karşılaşılabilir.

Bunun için özellikle, gelişmekte olan Türkiye'de çok sağlam ve sağlıklı bir dış ekonomik pozisyona ulaşmadan yani ihracat-ithalat ve cari işlemler dengelerini sağlıklı ve uzun süreli bir yapıya kavuşturmadan cari işlemlere veya dış ticarete konvertibilite tanınmasının sağlıklı bir adım olmayacağını belirtmek isteriz.

- Dış Ticaretin Liberasyonu

Konvertibilite sistemi ön koşul olarak, gümrük tarifelerinin minimum bir düzeye indirilmesini, miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını, böylece serbest bir dış ticaret politikasının uygulanmasını gerektirmektedir (48). Bu aslında sistemin mantığı gereğidir. Bu açıdan konvertibilite, kısıtlamalardan arındırılmış, ihracat ve ithalat açısından liberasyonun bulunduğu, piyasa ekonomisi kurallarının işlediği bir dış ticaret sistemi ile başarılı olarak uygulanabilmektedir (49).

Ancak, özellikle uzun zaman dışı kapalı bir dış ekonomik politika takip etmiş ve daha henüz kalkınma sürecini

(48) ŞATIROĞLU, a.g.m., s.426.

(49) ASLAN, a.g.m., s.9.

tamamlayamamış, gelişmekte olan ülkelerde, ithalatın ve ihracatın liberasyonuna doğru gidilirken bunun aşamalı olarak gerçekleştirilmesi yerinde bir uygulama olacaktır. Böyle bir uygulamanın dış dengeyi olumsuz yönde etkilemesi de söz konusu olabileceğinden dış dengeyi sağlamak için kur ayarlamalarının başarılı olarak yürütülmesi gerekecektir. Yani bir önceki başlıkta değinilen gerçekçi döviz kuru uygulamaları ile liberal dış ticaret politikası uygulamasının birbirleriyle yakından ilişkili ön koşullar oldukları bir gerçektir. Çünkü korumanın uygun bir düzeye indirilemediği bir ülkede, döviz piyasasında gerçekçi kuru belirlemek oldukça güç olacaktır. Ayrıca liberasyonun fiyatlar ve ödemeler dengesi üzerinde yaratacağı olumsuz etkileri giderebilmek için gerçek denge döviz kuruna yaklaşmak zorunlu olmaktadır.

Konvertibilite sistemine geçişte ithalatta liberasyonun koşulu önemli olmakla birlikte, sanayileşmiş ülkelerin dahi çağımızda himayecilik politikalarına yönelmeleri gerçeği karşısında ithalatın liberasyonu koşulunun geçerliliğini aşırı abartmanın yerinde bir görüş olacağı kanısındayız (50).

Bilindiği gibi 24 Ocak kararları ile, ithalatın serbestleştirilmesinin yanısıra ihracatı teşvik araçları da geliştirilmiş, ithalat teminatlarının % 50'lerinden destekleme ve fiyat istikrar fonuna yapılan aktarmalarla Merkez Bankası nezdinde bir ihracatı teşvik fonu kurulması bu alanda atılan önemli bir adım olmuştur. Bu fon, ihracatta atılım yapabilecek firma ve kişilere düşük faizli her türlü vergi, resim ve harçtan arındırılmış ihracat kredileri vermektedir. Ayrıca ihracatçıya ihracattan önce ve sonra olmak üzere geniş kap-

(50) AYDIN, a.g.e., s.55.

samlı döviz tahsisi verilmesi yoluna gidilmiştir.

Bu teşviklerin yanısıra ihracat ve ihracatçı tanımları da genişletilerek dışa açılma özendirilmeye çalışılmıştır. Dövizle ödenmesi gereken yerlerde malla yapılan ödemelerde ihracat kapsamına alınırken, yatırım ve imalat faaliyetinde bulunmayan ihracatçı sermaye şirketleri kurulması teşvik edilmiştir (51). Bütün bu gelişmelerin yanısıra, dış pazara yönelik üretim yapma koşulu ile yatırımcılara da geniş imkanlar tanınmıştır.

Bu arada ithalat rejiminde sürekli değişiklikler yapılarak, müsaadeye tabi mal sayısında sürekli bir azaltmaya gidilmiş, aynı zamanda fona tabi mallar listesinde artış yapılmış ve fon oranlarında da belirli bir artışa gidilmiştir. Diğer bir deyişle ithalatın liberasyonu arttırılırken, ithalatta ticaret dengesini kötüye götürecektir aşırıya varan bir artış meydana gelmemesi için tarife dışı kısıtlama sistemi benimsenmiştir. Fon oranlarının özellikle lüks tüketim maddelerinde yükseltildiğini de burada belirtmek isteriz.

Öte yandan 1982 yılı ortalarından itibaren ihracat teşviklerinde zaman zaman duraklamalar olduğu ve bu alanda bir strateji değişikliğinin izlenmeye başladığı dikkat çekmiştir. Özellikle 1985'in Şubatında Türkiye'nin GATT "Sübvansiyon Sözleşmesini" imzalaması ile bu konuda önemli bir adım atılmıştır. "Sübvansiyon ve Telafi Edici Vergi Kodu" olarak adlandırılan bu sözleşme uyarınca, Türkiye ihracata uyguladığı teşvik primi ve vergi iadelerinin kalkınma durumuna göre belli bir takvim içinde aşamalı olarak kaldırılmasını ya da dondurulmasını, aynı hususu ithalatta da takip

(51) ASLAN, a.g.m., s.9.

edeceğini taahhüt etmiştir (52).

Görüldüğü gibi, 1980 sonrası dönemde ithalatın liberasyonu ile birlikte, teşvik tedbirlerinin azaltılarak ihracatın da liberasyonuna doğru bir eğilim olduğu dikkati çekmektedir. Gerçekten de konvertibl bir para sistemini amaç edinmiş bir ülkede ideal olan durum, uzun dönemde hiçbir teşvik tedbirine gerek duyulmadan ihracat ve ithalat dengelerini kurabilmektir. Buna rağmen ticarete rekabet halinde bulunduğumuz ülkeler tarafından, ihracatlarının dünya pazarında desteklenmesi, teşviki, ülkemiz açısından da gerekli kalmaktadır. Türkiye gibi kalkınmasını henüz tamamlayamamış ülkelerde de ihracatın teşviki belirli ölçüde de olsa gerekli olabilmektedir. Burada önemli olan, bu teşvikde aşırılığa düşülmeden dengeli ve kontrollü bir ihracat teşvik politikasının uygulanabilmesidir.

Gümrük tarifelerinin aşamalı olarak indirildiği, ithalat sınırlamalarının azaltıldığı, ithalatta kota ve anlaşmalı sistemin kaldırılarak serbest ithalatın geliştirildiği ve giderek ihracat teşviklerinin kaldırıldığı, tamamen serbest piyasa koşullarına göre işleyen liberal bir dış ticaret politikasının takip edildiği bir dış ekonomik yapı konvertibilite sisteminin ön koşullarından birini oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle, dış ticaret sistemi açısından, Türkiye'de önemli adımların atıldığı ve bu konvertibilite koşulu- na giderek yaklaşıldığı dikkat çekmektedir.

Ancak bir ülke parasının konvertibl olabilmesi için şu üç ölçütün sağlanmış olması gereği literatürde oldukça yaygın bir kanıdır. Bunlar, paranın kullanılabilirliği, de-

ğiştirilebilirliği ve değişim değeridir (53). Dolayısı ile para biriminin serbestçe alınıp satılabilmesi için,

- para birimine uluslararası piyasalarda talebin olması ve kullanımında herhangi bir kısıtlama olmaması

- bir başka para birimine çevrilmesinde herhangi bir engelin bulunmaması

- değişim değerinin, daha açık bir deyimle döviz kurunun istenir ve uygun bir düzeyde olması gerekmektedir.

Son yıllarda hükümetin mali bütçe tasarılarında açıkça ifade ettiği esnek kur sistemine açılma sürecinde bulunan Türkiye'nin yukarıda saydığımız konvertibilite koşullarından herbirini gerçekleştirme yolunda hızla ilerlediği bir gerçektir. Önceki bahislerde de değindiğimiz gibi döviz alım ve satımının aşamalı olarak serbestleştirilmesi, ithal sınırlamalarının kaldırılması bu amaca yönelik atılımlardır. Bunların sağlanması zaman içinde TL'na kısmi bir konvertibilite kazandırabilecektir (54). Ancak Türk Lirasının değişim değerinin uluslararası pazarlarda parayı talep edilir düzeye getirmesi daha belirli bir zamanı gerektirecek bir olaydır. Bunun sağlanması için şunlar gerekmektedir:

a) Türkiye'deki enflasyon hızının düşürülerek ticaret ortakları ile uyumlaştırılması (55).

b) İhracat sektörünün gelişimini hızlandırarak dışa açılma derecesinin yükseltilmesi, ihracat artış hızının it-

(53) Joseph GOLD, The Fund's Concepts of Convertibility, IMF, Washington, 1971, s.1.

(54) Erol MANİSALI, "Kambiyo Kuru Politikası ve Dışa Açılma" Açık Oturum, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ağustos, S.8, s.23.

(55) Gülten KAZGAN, "Exchange Rate Policy in Turkey and the Convertibility of The TL (1981-86), The Role of Exchange Rate Policy in Avhieving the Outward Orientation of the Economy", Meban, 1981, s.49.

halat artış hızının üzerine çıkarılması ve bunun dış ticaret dengesi sağlanıncaya kadar sürdürülmesi (56).

4- Yeterli Döviz Dezervleri Düzeyi

Konvertibilite sisteminin sağlanması ve devam ettirilmesi ile belki de en sıkı ilişkiyi döviz rezervleri düzeyi arasında kurabiliriz.

Birinci bölümde konvertibilitenin temelleri incelenirken değinildiği gibi, yeterli rezerv düzeyinin sadece ithalat unsuru temel alınarak, ithalatın % 40-50'sini ya da 6-9 aylık karşılıklı ödeme güçlüklerini karşılayacak düzeyde olan rezervin yeterli olarak nitelendirilmesi yanıltıcı olabilmektedir. Bu noktadan olmak üzere, bir ülkenin dış ticaret kısıtlamalarına başvurmadan mal ve hizmet ithalatının finansmanını sağlayan, aşırı döviz kuru dalgalanmalarını gideren, vadesi gelen dış borç ana para ve faizlerini ödeyen ve konvertibilite sisteminin sürekliliğini sağlayan rezerv miktarı yeterli döviz rezervi olarak değerlendirilebilir.

Konvertibilite sistemine geçildiğinde cari işlemler veya dış ödemeler dengesinde denklik sağlanmışsa bile, genel olarak döviz arzı ile talebinin her an eşit olması beklenebilir. Dönemin tümü göz önüne alındığında döviz arz ve talebi eşit olsa dahi bazı günler, haftalar ya da aylarda, talebin arzı aşması olasılığı durumunda konvertibilite askıya alınmayacağı için, ülkenin yeterli döviz rezervine sahip olması gerekir (57).

(56) KAZGAN, a.g.m., s.49.

(57) ÇELEBİCAN, a.g.m., s.18.

Daha iyi bir rezerv ayarlaması konvertibilite sistemini sağlamak ve devam ettirmek için gerekli olmaktadır. Öte yandan konvertibilite sistemine geçiş aşamasında yeterli döviz düzeyi belirlenirken, gelecek yıllarda dövizle ödenecek dış borçların da dikkate alınması gerektiğini burada bir kere daha vurgulamak isteriz. Çünkü dış borçların da ödemeler dengesi ve dolayısı ile döviz rezervleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkiler, konvertibilite sisteminin uygulanmasını büyük ölçüde güçleştirecektir. Bu nedenle konvertibilite sistemine geçilirken, ihracatın geliştirilmesi, yeni dış finansman olanaklarının bulunması (turizm, işçi döviz artışı vs.), böylece dış açıkların giderilerek döviz rezervlerinin artırılması ve bunun sağlıklı bir şekilde devamı zorunlu olmaktadır.

Tablo 11'den de görüldüğü gibi, Türkiye'nin toplam döviz gelirlerinin ithalata oranı 1979 yılında % 11'den 1987'de % 29'a çıkmış ve bu dönemde % 160 gibi oldukça önemli bir artış göstermiştir. 1987'deki oran 1979'un yaklaşık 2,5 katıdır. Yine dövizler ve altından oluşan rezervlerin toplamının ithalata oranı 1979'da % 14 iken bu oran 1987'de % 41'e ulaşmıştır. Bugün bu oranlara bakarak toplam döviz rezervlerimiz oldukça iyi hadi konvertibiliteye geçelim gibi yanlış bir düşünceye kapılmak her halde bizi sonuçta olumsuz tablo- larla karşılaşmak gibi hiç de istenmeyen durumlara götürebilir. Önemli olan konvertibiliteyi ilan etmek değil, onu sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmektir. Bunun için Türkiye Ekonomisinin mevcut döviz rezervlerini şu anki durumun üzerine çıkarması ve bunu belirli bir süre sürdürüp sürdüremediğini zaman içerisinde kontrol etmesinin daha iyi bir yol olacağı kanısındayız.

Tablo 12

ULUSLARARASI REZERVLER
(Milyon ABD Doları)

Yıllar	ALTIN ⁽¹⁾	DÖVİZ	TOPLAM REZERV	DÖVİZ/ İTHALAT (%)	TOPLAM REZERV/ İTHALAT (%)	TOPLAM REZERV/ DIŞ TİC. AÇIĞI (%)	TOPLAM REZERV/ CARI İŞLEMLER AÇIĞI (%)
1979	155	551	706	11	14	25	63
1980	155	1054	1209	13	15	24	39
1981	155	1503	1658	17	19	39	84
1982	155	1825	1980	21	22.3	64	170
1983	155	2098	2253	24	25.3	75.3	123
1984	800	3099	3899	30	38	133	277
1985	1040	2615	3655	23	33	123	361
1986	1237	3187	4424	30	42	144	290
1987 ^(*)	1535	3959	5494	29	41	170	557

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası

(*) Geçici

(1) Altın 1984 sonunda 216.65 dolar/ons, 1985 sonunda 277.00 dolar/ons, 1986 sonunda 332.00 dolar/ons, 1987 sonunda ise 413.50 dolar/ons üzerinden değerlendirilmiştir.

Tablo 12'den gözleendiği gibi Türkiye'nin döviz rezervi 1987'de yaklaşık 4 milyar doları bulmuş ve bu altın rezerviy-
le de birleştirilince 5.5 milyar dolar civarında fena sayıla-
mayacak bir düzeye gelmiş olmasına rağmen bu rezervin ithala-
ta oranının % 41 gibi bir seviyede seyretmesiyle döviz ve al-
tın rezervinin yeterli ya da yetersiz olduğunu söylemek ya-
nıltıcı olabilir. Çünkü yeterli döviz rezervi kavramı, tek-
rar belirtmek isteriz ki, kantitatif olduğu kadar kalitatif
bir özellik de taşımaktadır. Bu açıdan bir ülkenin dış tica-
ret kısıtlamalarına başvurmadan, mal ve hizmet ithalatının
finansmanını sağlayan, aşırı döviz kuru dalgalanmalarını gi-
deren, vadesi gelen dış borç ana para ve faiz ödemelerini
gerçekleştiren ve konvertibilite sisteminin sağlıklı bir şe-
kilde sürekliliğini sağlayan rezerv miktarı yeterli döviz
rezervi olarak değerlendirilebilir.

S O N U Ç

Türkiye Ekonomisinde, 24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri uygulamaya konulduktan sonra bir çok değişiklikler yaşanmış ve yaşanmaktadır. Bu değişikliklerden bir tanesi de Türk Lirasının Konvertibilitesinin gündeme getirilmesi ve bilimsel tartışma platformuna sunulmasıdır.

1980 yılı sonrasında uygulanmasına çalışılan ekonomi politikalarıyla, kalkınma stratejisinde piyasa ekonomisi anlayışıyla özel sektörün ön plana geçtiği, ithal ikamesi yerine dış ticarete önem veren dışa açık bir modelin uygulamaya çalışıldığı, böylece dış ticarete miktar kısıtlamalarının kaldırılarak ihracatın arttırılmasına ve dış ticarete denge sağlanmasına yönelik gerçekçi döviz kuru uygulaması amacıyla 1 Mayıs 1981'den itibaren günlük kur uygulamasına geçilmiş, 29 Aralık 1983'de Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında 28 sayılı karar uygulanmaya başlanmış ve 1986'da para piyasası kurulmuş, 1987'de sermaye piyasası yeniden düzenlenmiş ve 1988'de döviz piyasası oluşturularak, konvertibl bir para sisteminin kurumsal temelleri hazırlanması çalışmaları yürütülmüştür.

Serbest dış ticaret ve karşılaştırmalı üstünlükler çerçevesinde bir ülkenin parasının konvertibl bir para ni-

teliğine ulaşması, o ülkenin dış ekonomik durumunda bir takım avantajları da beraberinde getirir. Ne var ki konvertibl bir para sistemi; uluslararası ticaret ve ekonomik ilişkilerin kolaylaşmasında önemli bir etken olduğu kadar, ülkenin bu sistemi uygulamaya koyabilmeleri için beraberinde bir takım ekonomik koşulları da sağlamak durumunda oldukları aksi taktirde umulan avantajlar yerine hiç de istenilmeyen olumsuz durumlarla karşılaşılabilir bir uluslararası para sistemidir.

1946 yılından itibaren 1972-73 yılları hariç, Türkiye Ekonomisi dış ticaretinde sürekli açık veren, ödemeler bilançosunu yıldan yıla yaptığı dış borçlarla gidermeye çalışan bir ekonomi görünümünü 1988 yılına kadar sürdürmekle beraber, 1980'den itibaren dış ticarete ve cari işlemlerde nisbi bir iyileşme gözlenmiş ve 1988'in ilk dokuz aylık tahmini verilerine göre ihracatın ithalatı karşılama oranı 1'i geçmiş, cari işlemler bilançosu denk olarak gerçekleşmiştir.

Bu olumlu gelişmelere bakarak Türk Lirasının çok yakın bir gelecekte konvertibl bir para olacağını sanmanın hatalı olacağı görüşündeyiz.

Çünkü, Türkiye Ekonomisi hala istikrarlı bir iç ekonomik yapıya kavuşamamış, para ve maliye politikalarında uyumlaştırılmış başarılar kesin ve uzun süreli olmamıştır.

Türkiye Ekonomisi, iç yapıda istikrarlı bir ekonomik büyümeyi, ödemeler bilançosunda veya cari işlemleri de sürekli bir dengeyi, para, sermaye ve döviz piyasalarının modern anlamda kendi aralarında ve benzeri dış piyasalarla yeterli entegrasyonu ve gelişmeyi sağlayabildiği, döviz rezervleri düzeyini konvertibilitenin gerektirdiği kriterlere göre

yeterli düzeyde sürekli kılabilirdiği oranda Türk Lirasının dünya döviz piyasalarında aranılabilirliğini sağlayacak ve böylece Türk Lirası Konvertibl bir para haline gelebilecektir.

Türkiye Ekonomisinin henüz yukarıda belirttiğimiz şartları sağlıklı bir şekilde sağlayamadığını, bu nedenle Türk Lirasının kısa bir gelecekte konvertibl bir para niteliğine ulaşamayacağı görüşümüzle birlikte, gereken şartlar sağlıklı ve uzun süreli bir ekonomik yapı içerisinde gerçekleştirildiği zaman Türk Lirasının çok uzak olmayan bir gelecekte konvertibl bir paraya dönüşeceğini düşünmek mümkündür.

Y A R A R L A N I L A N K A Y N A K L A R

- ACAR, Sadık : Devalüasyonun Ödemeler Bilançosu Üzerindeki Etkisi (Türkiye Uygulaması), Doçentlik Tezi, İZMİR, 1980.
- AKAD, Asaf Savaş : "1981 Sonbaharında Türkiye Ekonomisinin Dış İlişkilerine Bir Bakış", TÜSİAD 1981 Sonbaharında Türkiye'nin İktisadi Durumu ve Özel Sorunları, İstanbul, 1981.
- ALKIN, Erdoğan : "Kambiyo Kontrolü, Dünyü Bugünü" Meban, 1979.
- ALKIN, Erdoğan : Uluslararası Ekonomik İlişkiler, İstanbul, 1978.
- ASLAN, Nurdan : "DIŞ PIYASALARLA BÜTÜNLEŞME AŞAMASINDA TL'İN KONVERTİBİLİTESİ SORUNU Konvertibiliteye Geçişin Ön Koşulları", Dünya Ekonomi-Politika, 7.7.1987.
- AYDIN, İzzet : 1980'Lİ YILLARDA TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTESİ SORUNU, İTO.Ya.No.1984-12, İSTANBUL, 1984.
- AYDIN, İzzet : "Kambiyo Piyasaları Organizasyonu ve Kambiyo Kuru Seçiminin Faktörleri", Para Kredi, Mayıs 1983.
- BİNATLI, Cüneyt : "ENFLASYON VE BÜTÇE POLİTİKASI", ESA-DEĞER C.XII, S.2, Ya.No.159/101, ESKİŞEHİR, 1976.

- BULL, Peter : "Türkiye Ekonomisi-Konvertibilite", PARA Dergisi, S.3, Ağustos 1981.
- ÇARIKÇI, Emin : "Paramızın Dalgalanmaya Bırakılması ve Konvertibilitesi", Para Kredi, S.16, Nisan 1982.
- ÇELEBİCAN, Gürhan : "TÜRK LİRASININ KONVERTİBİLİTESİ SORUNU", DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ, S.9, MART-NİSAN 1988.
- DİRİMTEKİN, Halil : PARA KREDİ BANKA, Eskişehir, 1974.
- DİRİMTEKİN, Halil : TÜRKİYE EKONOMİSİ, ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İ.İ.B.F. ANKARA,
- DÜĞER, İ. Hakkı : "1980 Sonrası Liberalleşme Süreci ve Bazı Politika Sonuçları" ESKİŞEHİR ANADOLU ÜNİV. İ.İ.B.F. DERGİSİ, C.IV, S.1, ESKİŞEHİR, 1986.
- ERGİN, Feridun : İktisat, İ.Üniv. İktisat Fak., 1964.
- ERSAN, İhsan : "Konvertibiliteye Geçiş İçin Koşullar Henüz Oluşmadı", Milliyet Gazetesi Düşünenlerin Düşünceleri, 22 Ağustos 1988.
- GOLD, Joseph : The Fund's Concepts of Convertibility, IMF, Washington, 1971.
- İYİBOZKURT, M.Erol : ULUSLARARASI İKTİSAT TEORİSİ, Uludağ Üniversitesi, Ya.No.3-043-0117, BURSA, 1985.
- KALAYCIOĞLU, Sema : ESNEK KUR SİSTEMİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI, İSTANBUL, 1983.
- KARLUK, S.Rıdvan : Uluslararası Ekonomi TEORİ POLİTİKA SİSTEM KURUMLAR, İSTANBUL, 1984.
- KAZGAN, Gülten : "Exchange Rate Policy in Turkey and the Convertibility of The TL.(1981-86)": The Role of Exchange Rate Policy in Achieving the Outward Orientation of the Economy, Meban, 1981.
- KINNON, Ronald I Mc : Money in International Exchange, The Convertibl Currency System, Third Printing, Oxford University, Oxford, 1979.

- MACHLUP, Fritz (Çev. :
Doç.Dr.Necati MUMCU : "Devalüasyon Analizinde Nisbi Fiyat-
lar ve Toplam Harcama", DEVALÜASYON
Seçme Yazılar, İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi Ya.No.271, İSTAN-
BUL, 1971.
- MANİSALI, Erol : "Kambiyo Kuru Politikası ve Dışa Açıl-
ma" Açık Oturum, Banka ve Ekonomik Yo-
rumlar, Ağustos 1981.
- MORELL, James : The Future of the Dollar and the World
Rezerve System, Butterworths, London,
1981.
- OLALI, Hasan : DIŞ TİCARET TEORİLERİ VE POLİTİKASI,
Ege Üniversitesi İ.T.B.F.Ya.No.64,
BORNOVA, 1972.
- ONGUN, M. Tuba : "DÖVİZ PİYASASI, DÖVİZ KURU VE KONVER-
TİBİLİTE" DIŞ TİCARETTE DURUM DERGİSİ,
MART-NİSAN, S.9, Yıl 1988.
- ÖKSÜZ, Suat : "DEVALÜASYON SORUNU ÜZERİNE BİR YORUM",
ESADER, C.XII, S.1, Ya.No.153/95, ES-
KİŞEHİR, 1976.
- PARASIZ, M.İlker : ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ KURAM MEKA-
NİZMA TARİHÇE POLİTİKA, BURSA İ.T.İ.A.
Ya.No.38, Bursa, 1980.
- PİRİMOĞLU, Abdül Baki: PARA POLİTİKASI, TC. ANADOLU ÜNİV.
İ.İ.B.F. Teksir, ESKİŞEHİR, 1988.
- SANUS, Burhan Zihni : PARA EKONOMİSİ, C.III, B.2, İstanbul,
1960.
- SANUS, Burhan Zihni : PARA EKONOMİSİ, C.II, B.2, İSTANBUL,
1960.
- SAVAŞ, F.Vural : İKTİSADİ ANALİZ, İstanbul, 1970.
- SAVAŞ, F.Vural : İKTİSAT POLİTİKASINA GİRİŞ, B.2, İS-
TANBUL, 1982.
- SEYİDOĞLU, Halil : ULUSLARARASI İKTİSAT Teori Politika
ve Uygulama, Ankara, 1982.
- ŞATIROĞLU, Kadir D : "KONVERTİBİLİTE VE TÜRK EKONOMİSİ
AÇISINDAN BİR İRDELEME", Prof. Aziz
KÖKLÜ'NÜN ANISINA ARMAĞIN, Ank.Üniv.
S.B.F.Ya.No.535, Ankara, 1984.

- TEW, Brian : The Evolution of the International Monetary System, 1945-81, Second Edition, Hutchinson, London,
- TÖRE, Nahit : Döviz Kuru Politikası, Doçentlik Tezi, Ankara, 1979.
- TURAN, Gül Günver : ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ Dünyü ve Bugünü, TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, ANKARA, 1980.
- ULUDAĞ, İlhan : ULUSLARARASI PARA SORUNLARI, İ.T.İ.A. Nihad SAYAR Yayın ve Yardım Vakfı Ya. No.331-564, İSTANBUL,1980.
- WELBERT, Gelbert P. : International Monetary Reform and The Developing Countries, The Rule of Law Problem. Columbia University Press, Newyork, 1975.
- WILLIAMSON John : The Failure of World Monetary Reform, (1971-1979), Thomas Nelson and Sons. Ltd. London, 1977.
- : İstanbul Bankası Monthly Economic Report, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yıllık Ekonomik Rapor.
- : Devlet İstatistik Enstitüsü Yıllıkları.
- : OECD Annual Report.
- : R.G.T. 29.12.1983 No.18266.
- : R.G.T. 7.7.1984, No.18451.
- : Ayrıca Muhtelif Dergi ve Gazetelerin Çeşitli Sayılarından da yararlanılmıştır.